

TUKEA ELÄMÄNHALLINTAAN?

Tukiperhepalvelun merkitys lastensuojelun avohuollon asiakkaille

Hannele Sarjakivi

Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma

Syky 2000

Erityispedagogiikan laitos

Jyväskylä yliopisto

Sarjakivi, Hannele. 2000. Tukea elämänhallintaan? Tukiperhepalvelun merkitys lastensuojelun avohuollon asiakkaille. Jyväskylän yliopisto Kasvatustieteiden tiedekunta. Erityispedagogiikan pro gradu-tutkielma, 71s.

TIIVISTELMÄ

Lastensuojelun lainsäädäntö lähtee avohuollon ensisijaisuudesta toteutettaessa perheeseen kohdistettuja toimenpiteitä. Keinovalikoimaan, joka käsittää sekä ulkoisen että sisäisen elämänhallinnan voimavarojen lisäämiseksi kehitettyjä tukitoimia, kuuluu myös tukiperhetoiminta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää miten lastensuojelun avohuollon asiakkaat kokevat tukiperhepalvelun merkityksen. Tutkimus suoritettiin haastattelemalla viittä Jyväskylän alueella asuvaa perhettä, jotka saivat tai olivat saaneet perheelleen sisäisen elämänhallinnan vahvistamiseen tähtäävää tukiperhepalvelua. Tuloksia analysoitaessa käytettiin taustateorioina ekologista näkökulmaa, voimavaroja vanhemmuudessa sekä vanhempien valtaistumista.

Tutkimus osoitti, että tarkasteltaessa perheen voimavarojen kartuttamista prosessinäkökulmasta, vaikuttivat perheen jo olemassa olevat voimavarat niiden kautta tapahtuvaan valtaistumiseen enemmän kuin itse prosessin kautta saatavat voimavarat. Lisäksi tutkimus nosti esille toiminnan tavoitteisiin nähden vastakkaisen merkityksen - perheen luonnollisen sosiaalisen ympäristön vähenemisen. Läheisten ihmisten toimintaan kohdistamien kielteisten varausten vuoksi perheet vähensivät vuorovaikutustaan heidän kanssaan. Tämä lisäsi entisestään perheiden tarvetta saada ulkopuolista tukea tai poisti luonnollisen tuensaannin mahdollisuuden.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että kehitettäessä tukiperhetoimintaa tulisi kiinnittää huomiota sen organisoitumiseen sosiaalitoimessa siten, että se ei lisäisi asiakkaan leimaantumista epäonnistuneeksi vanhemmaksi. Myös perhelähtöisen työskentelyotteen ulottaminen lastensuojelun avohuollon asiakkaisiin auttaisi vanhempia säilyttämään heille kuuluvan hallinnan omassa perheessään.

Avainsanat; lastensuojelu, avohuolto, tukiperhetoiminta, valtaistuminen, voimavarat, sosiaalinen ympäristö

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

1	TAVOITTEENA LÄMMIN ”PESÄ”	5
	1.1 Yhteiskunnan osallisuus perheiden elämässä	5
	1.2 Miten tukiperhetoimintaa on tutkittu?	7
	1.3 Tutkimuksen lähtökohdat ja tarkoitus	7
2	TUTKIMUKSEN TAUSTATEORIAMÄ	9
	2.1 Ekologinen näkökulma	9
	2.2 Voimavarat vanhemmuudessa ja vanhempien valtaistuminen	12
3	LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO	15
	3.1 Lastensuojelun avohuollon toimenpiteitä ohjaileva lainsäädäntö	16
	3.2 Lastensuojelun avohuollon erityispiirteitä	19
	3.3 Tukiperhetoiminta	20
	3.4 Ennaltaehkäisevän avohuollon asiakasperheet	22
	3.5 Avohuollon asiakkuuden synty	25
4	TUTKIMUSPROSESSI	27
	4.1 Tutkimustehtävän muotoutuminen	28
	4.2 Tutkimusaineiston keruu ja analysointi	29
	4.3 Tutkimuksen luotettavuus	32
5	TUTKIMUKSEN TULOKSET	33
	5.1 ”Kylmä kylpy ja loputtomat fillarinketjut” - asiakkuuden synty	33
	5.1.1 Taustaa tukiperhepalvelutarpeen kehittymiselle	33
	5.1.2 Äidin uupumus	36

5.1.3	Vanhempien toimintaan kohdistamat odotukset ja päätöksiin vaikuttaminen	38
5.1.4	Lapsen tarpeet	42
5.2	”Perunaverkkarit ja K-16 leffat” – tukiperhetoiminnan merkitys perheelle	43
5.2.1	Tutustuminen tukiperheeseen	44
5.2.2	Lapsen sopeutuminen tilanteeseen	46
5.2.3	Biologisten vanhempien ja tukiperhevanhempien väliset suhteet	48
5.2.4	Toiminta lapsen kannalta	50
5.3	”Huonot äidit ja unelma uudesta leiskuvasta lemmestä” – vanhempien muut sosiaaliset suhteet	54
5.3.1	Sosiaalisen ympäristön ennakkoluulot	54
5.3.2	Voimavarojen kartuttaminen	58
5.4	Tulosten yhteenveto	60
6	POHDINTA	63
6.1	Kokonaisvaltaisen tilannearvioinnin mahdollisuudet	63
6.2	Tutkimuksen merkitys ja jatkotutkimusaiheet	65
7	LÄHTEET.....	67

1 TAVOITTEENA LÄMMIN ”PESÄ”

” Monimuotoinen perhe on sopeutunut ympäristöön ja olosuhteiden mullistaviinkin muutoksiin. Kun elämän ylläpitäminen vaati suunnattomat määrät yhteisesti tehtävää työtä, perhe keräsi suojiinsa väkeä, jonka määrä vaihteli tarpeen mukaan. Nyt kun perheiltä odotetaan tunteiden lämpöä, se on kiteytynyt pieneksi pesäksi, joka kykenee lämmittämään vähäiset asukkaansa. Selviytymiskykynsä vuoksi perhe kestää tulevaisuudessakin muutosten paineen. Se, mikä tänä päivänä näyttää hajoamiselta, saattaa olla tuleva tapa selvitä yhä yksityistyvässä maailmassa. Jonkin muotoinen perhe on aina ollut ja tulee olemaan sivistyneen yhteiskunnan ydin.” (Utrio 1998.)

Utrio kuvaa perhettä nykyisessä yhteiskunnassamme lämmönlähteeksi siellä asuville jäsenilleen. Kuva on ihanteellinen ja tavoittelemisen arvoinen, mutta kertoo perheen sopeutumiskyvystä vain osittain.

1.1 Yhteiskunnan osallisuus perheiden elämässä

Perheen pienentyessä on se joutunut korvaamaan aikaisemmin perheen sisältä saatavan tuen muilla keinoin. Osa perheen ulkoiseen elämänhallintaan sidoksissa olevista taloudellisista vastuista on siirtynyt yhteiskunnalle joko välittömästi tai välillisesti. Näin yhteiskunta sekä hallitsee että kontrolloi perheiden hyvinvointia. Elämänhallinnan sisäinen tilanne on puolestaan selkeästi sidoksissa siihen sosiaaliseen ympäristöön, jossa perhe elää. Vuorovaikutussuhteissaan, sisäisissä ja ulkoisissa, perhe voi kokea emotionaalista tukea, joka kartuttaa sen voimavaroja edistäen näin psyykkistä terveyttä. Näiden muutosten myötä perhe on tullut entistä haavoittuvammaksi ja riippuvaisemmaksi ympäristöstään. Ongelmat taloudellisessa tilanteessa sekä sosiaalisen tuen vähäisyys vaikuttavat suoraan perheen käytettävissä oleviin voimavaroihin. Uuden sukupolven kasvattamiseksi on ollut välttämätöntä kehittää erilaisia tukimuotoja niin perheen ulkoisen kuin sisäisenkin elämänhallinnan edistämiseksi.

Lastensuojelulliset keinot perheen tukemiseksi painottuvat selkeimmin ulkoisen elämänhallinnan puolelle silloinkin kun tavoitteena on sisäisen elämänhallinnan tasapainottaminen. Näin tapahtuu siitä huolimatta, että keino ei seurantatutkimuksen mukaan edesauta tavoitteen saavuttamista erityisen tehokkaasti. (Forssen 1997, 161-181.) Helsingin sosiaaliviraston avohuollon vaikuttavuuden arviointikokeilu (1991) antaa samansuuntaisen tuloksen. Asiakkaan niin sanottuihin rakenteellisiin tavoitealueisiin kuten asumisoloihin ja päivähoitoon voidaan vaikuttaa suoran tai epäsuoran taloudellisen tuen avulla, mutta käytettävissä olevin keinoin ei saavuteta merkittäviä tuloksia asiakkaan sisäisen elämänhallinnan piiriin kuuluvilla alueilla. Arviointikokeilussa näihin laskettiin kuuluvaksi muun muassa ongelmat mielenterveydessä, alkoholin käyttö sekä kouluttautuneisuus. (Vaikuttavuuden arviointikokeilu lastensuojelun avohuollossa 1991.) Useat samansuuntaiset tutkimus- tai seurantatulokset ovat ohjanneet lastensuojelun avohuollosta vastaavia ammatti-ihmisiä kehittämään joko kokonaan uusia avohuollon tukimuotoja tai ”jalostamaan” vanhoja, toimiviksi koettuja, perheiden tueksi.

Yhtenä ”jalostettuna” tukimuotona lastensuojelun avohuollossa käytetään tukiperheitä. Toiminta nykyisessä muodossaan - tuettavan perheen lapset kerran kuukaudessa sekä lomajaksoja tukiperheen hoidossa - on ollut keinovalikoimassa vasta kymmenkunta vuotta. Toimintaa pidetään tavoitteiltaan pitkälti perheeltä puuttuvia normaaleja sosiaalisia suhteita korvaavana tuen muotona, jolla pyritään lisäämään perheen sisäistä elämänhallintaa. Lähtökohtaisesti toiminnan kautta haetaan usein apua perheen huoltajan jaksamiseen, joka edellyttää perheen kokonaistilanteen arviointia uupumuksen taustatekijöiden selvittämiseksi. Koska tämän tuen perustana on monisäikeisesti rakentuva kahden perheen välinen suhde, määräytyy lopullinen toimintamuoto sekä sitä kautta sen merkitsevyys aina yksilöllisesti. Samalla kun toiminta on tavoitteiltaan ja toteutukseltaan joustavaa, leimaa sitä tietynlainen ”keveys” - tarkoituksellisesti tai ei. Tarkemmin määriteltyjä tavoitteita harvoin asetetaan, joten myös tuloksellisuutta on vaikea arvioida. Jatkuva pula tukiperheistä edellyttäisi kuitenkin käytettävissä olevien vähäisten resurssien järkevää kohdentamista. Tämä onnistuu vain lisäämällä tutkimuksellista tietoa tukiperhetoiminnan todellisista mahdollisuuksista vaikuttaa tuettavan perheen sisäiseen elämänhallintaan.

1.2 Miten tukiperhetoimintaa on tutkittu?

Huolimatta avohuollon ensisijaisuudesta lastensuojelussa, ei aihe ole tutkijoita laajalti kiinnostanut. Selvityksiä avohuollon työkäytännöistä ja vaikutuksista löytyy useampia, mutta niissäkin tukiperhetoiminta sivutetaan hyvin lyhyesti, usein vain mainitsemalla toiminta kehittämisen arvoiseksi. Syynä vähäiseen tutkimukseen saattaa olla toiminnan sisällöllinen kirjo tai aiheeseen liittyvä arkaluonteisuus. Perinteisesti lastensuojelu kuuluu sosiaalihuoltoon, joten yhtymäkohdat tieteen kannalta ovat painottuneet sosiaalipolitiikkaan ja yhteiskunta- sekä valtiotieteisiin yleensä. Erityisesti ehkäisevän sosiaalityön strategiat ohjaavat tutkimusta sosiaalityöntekijöiden toiminnan ja heidän soveltamien ratkaisumallien tutkimiseen. Toinen tutkimuksen kannalta merkittävä tieteenala on psykologia. Lastensuojelulasten, joista merkittävä osa tulee avohuollon kautta, psyykkistä kehitystä on usein häiritty ja näin lapsi ohjautuu psykoterapiaan tuoden siten merkittävyyttä medikalisoituneen psykotieteen tutkimukseen. Näissä tutkimuksissa ei kuitenkaan jaotella lapsia lastensuojelullisin kriteerein.

Pekka Einemäen (1998) seurantatutkimus ”Lyhyestäkö perhehoito kaunis?” on ainoa löytämäni tutkimus, joka kohdentuu tukiperhetoiminnan vaikutuksiin. Tutkimuksessa puhutaan varakotitoiminnasta, joka ei ole täysin yhtäpitävä tämän tutkimuksen tukiperhe-käsitteen kanssa, mutta siinä on hyvin paljon samoja elementtejä. Molemmissa on kyseessä lyhytaikainen perhehoito – Tampereen varakodeissa myös kriisisijoitus. Tutkimuksessa on selvitetty vuosina 1993–1994 tehtyjen varakotisijoitusten taustatekijöitä, hyötyä ja vaikuttavuutta. (Einemäki 1998.)

Niitä asiakastytyväisyystutkimuksia, joita on tehty eri paikkakuntien omissa sosiaalivirastoissa, ei ole käytetty tämän tutkimuksen taustatietoina.

1.3 Tutkimuksen lähtökohdat ja tarkoitus

Kun pieni 5-vuotias poika istuu auton takapenkillä ja puhua pälpättää kaikki kuukauden aikana mieltä ilahduttaneet sekä huolestuttaneet tapahtumat yhteenmenoon ilmaisten lopulta tänä aikana ikävöineensä kotonani odottavia hiukan isompia poikia sekä kolmea kissaamme, minulle tulee varma tunne siitä, että en turhaan aja sataaviittäkymmentä kilometriä hakeakseni hänet viikonlopun viettoon ja sitten palauttaakseni hänet takaisin kotiinsa. Tällä kaikella on varmasti merkitystä. Monivuotinen kokemukseni sijais- ja tukiperhevanhemmuudesta on herättänyt mielenkiintoni tukiperhetoiminnan tarkempaan tutkimiseen. Olen

vuosien varrella saannut kokea paljon iloa kotiini, lyhyt- ja pitkäaikaisesti sijoitettujen lasten välityksellä. Myös suru, huoli ja tuska ovat tulleet tutuiksi. Olen myös törmännyt moniin ennakkoluuloihin koskien lasten vanhempia. ”Kyllä minäkin lasten kanssa pärjäisin, jos ei tarvitsisi vanhempia kohdata”. Ajatus siitä, että meistä jokainen saattaa joskus olla se, joka tarvitsee tukea, on vieras.

Tukiperhetoiminta on käytännössä usein tavoitteiltaan tarkemmin määrittelemätöntä toimintaa, se sisältää myös jossain määrin varauksia, sen asemaa avohuollollisena toimenpiteenä ei ole myöskään tarkennettu, eikä sen merkityksiä palvelun saajan näkökulmasta tutkittu. Tähän tulokseen tulin, kun tein alustavaa tutkimusta tukiperhetoiminnasta. Samoihin aikoihin palvelunsaajien odotusajat pidentyivät, ja tehostettu tukiperheiden etsintä oli käynnissä. Jyväskylän sijaishuoltoyksiköstä kerrottiin neljäkymmenen perheen odottavan tukiperheen tarjoamaa tukea. Tutkimukseni tavoite ja menetelmät tarkentuivat.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa lastensuojelun avohuollollisena palveluna saatavan tukiperhepalvelun merkityksistä palvelun käyttäjien määrittäminä. Tukiperhetoiminta on tutkimuksessani käsitteellistetty lastensuojelun lainsäädännön kautta, ja näihin kehyksiin on liitetty toiminnan kuvailu ja näkemyksiä asiakassuhteen syntymiseen johtavista tekijöistä. Viitekehys muodostuu ekologisesta näkökulmasta ja vanhempien voimavaroja ja valtaistumista käsittelevistä teorioista. Perhe toimii osana sosiaalista yhteisöä ja sen käytettävissä olevat voimavarat ovat selkeästi sidoksissa ympäristöstä saatavaan tukeen, luonnolliseen tai yhteiskunnan palveluna saatavaan. Empiirisessä osuudessa haen vastauksia tutkimusongelmaani kysymällä tukiperhepalvelun saajilta sitä, miten he ovat palvelun kokeneet. Näiden haastattelujen avulla selvitän niitä merkityksiä, joita nämä perheet itse toiminnalle määrittävät. Tutkimukseni tuloksena syntynyt tieto on lähinnä kuvailevaa ja tulkinnallista perustuen tuettavien perheiden omiin kuvauksiin. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää kehittämällä tukiperhetoimintaa paremmin asiakkaan tarpeita huomioivaksi. Luukijat voivat lisäksi syventää ymmärrystään lastensuojelun avohuollon asiakkaiden kokemuksia pohtiessaan.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTATEORIAT

2.1 Ekologinen näkökulma

Tutkimuksen kohteena olevia lastesuojelun avohuollon asiakasperheiden merkityksiksi muuttuvia kokemuksia voidaan tarkastella ekologisessa viitekehyksessä. Teorian kehittäjän Bronfenbrennerin (1979, 1981, 1992) käsityksen mukaisesti perheen ja yksilöiden kehitys tapahtuu vuorovaikutuksellisissa suhteissa ympäristön kanssa. Bronfenbrenner jakaa nämä ekologiset ympäristöt, joita myös systeemisiksi tasoiksi kutsutaan mikro-, meso-, ekso- ja makrotasoihin. Näiden ympäristörakenteiden väliset suhteet luovat monimutkaisen verkoston, jonka ymmärtäminen on perheiden ongelmia selvitettäessä oleellisempaa kuin ilmiön tarkkailu ainoastaan perhetasolla. Myös yksilön piirteet Bronfenbrenner näkee vuorovaikutussuhteissa ja toiminnassa kehittyvinä suhteina eikä niinkään ominaisuuksina. Tätä käsitystään hän on tosin myöhemmin osittain muuttanut, mutta edelleen on oleellisinta yksilön toiminta vuorovaikutussuhteissa tavoitteena ympäristön oloihin sopeutuminen ja samalla näihin olosuhteisiin vaikuttaminen siten, että muutos yksilön kannalta tarkoituksenmukaisempaan suuntaan on mahdollinen.

Ekologisen järjestelmän nelitasoisen hierarkian, jossa siirrytään läheisemmästä kaukaisempaan Bronfenbrenner (1979, 209-291; 1992) määrittelee tarkemmin seuraavasti:

- *Mikrojärjestelmä* on toimintojen, roolien ja henkilöiden välisten suhteiden muoto, jonka kehittyvä henkilö kokee tietyssä konkreettисessa, tietyt fyysiset ja aineelliset piirteet omaavassa ympäristössä ja joka sisältää muut henkilöt, joilla on tunnusomaiset temperamentin, persoonallisuuden ja käsitysjärjestelmän piirteet. (Bronfenbrenner 1992, 264.) Sellaiset instituutiot kuin koti, koulu, päiväkotі ja työpaikka kuuluvat tähän järjestelmään. Kun Bronfenbrenner täydensi alkupeleistä mikrojärjestelmän määritelmää huomioiden siinä myös kehittyvän henkilön elämän merkittävien ihmisten persoonallisuuden piirteiden vaikutuksen psyykkiseen kasvuun, antoi hän siinä myös tässä kontekstissa tarkkailtavien perheiden

tukiperhepalvelun synnyn tarpeen määrittelyssä mahdollisuuden uuteen näkökulmaan.

- *Mesojärjestelmä* käsittää kehittyvän henkilön sisältävien, kahden tai useamman ympäristön väliset yhteydet ja prosessit (esim. kodin ja koulun, koulun ja työpaikan väliset suhteet jne.) Mesojärjestelmä on siis mikrojärjestelmien järjestelmä. (Bronfenbrenner 1992, 264.) Tukiperhetoiminnan eräänä tavoitteena lapsen kannalta oleva uudenlainen ekologinen ympäristö tarjoaa näin lapselle vuorovaikutussuhteiden muutoksen tai täydennyksen mesotasolla. Tuettavan perheen vanhemmille se puolestaan tarjoaa mahdollisuuden laajentaa vuorovaikutussuhteitaan mesotasolla ja näin estää perheen eristäytymistä.
- *Eksojärjestelmä* käsittää kahden tai useamman ympäristön väliset yhteydet ja prosessit, joista ainakin yksi ei yleensä sisällä kehittyvää henkilöä, mutta jossa ilmenee tuon henkilön sisältävän välittömän ympäristön prosesseihin vaikuttavia tapahtumia (Bronfenbrenner 1992, 264-266). Perheiden sisällä tämä järjestelmä voi erilaisten toimintojen vuoksi rakentua eri tavoin siten, että lapselle vanhemman työpaikka on eksosysteemi, mutta vanhemmille mikrosysteemi (Bronfenbrenner 1979, 25). Myös tukiperhetoiminta, silloin kun se toteutuu ainoastaan lapsen hoidon kautta, voi edustaa lapsen arjessa mikrosysteemiä, mutta vanhemmille eksosysteemiä.
- *Makrojärjestelmä* on tietylle kulttuurille, alakulttuurille tai muulle laajemmalle sosiaaliselle kontekstille tunnusomaisten mikro-, meso- ja eksojärjestelmien kaikenkattava muodostelma, missä erityisesti otetaan huomioon kuhunkin näistä järjestelmistä sisältyvät kehitystä kiihdyttävät käsitysjärjestelmät, voimavarat, vaarat, elämäntavat, mahdollisuusrakenteet, elämäntavojen vaihtoehdot ja sosiaalisen vuorovaikutuksen muodot. Makrojärjestelmän voidaan ajatella olevan tietyn kulttuurin, alakulttuurin tai muun laajemman sosiaalisen kontekstin yhteiskunnallinen jäljennös. (Bronfenbrenner 1992, 266.) Tähän järjestelmään kuuluvat muun muassa sosiaali- ja perhepolitiikkaa säätelevät lait ja ohjeistot, joiden vaikutus perheiden saamaan, mikrotasolla toteutuvaan sosiaaliseen tukeen on merkittävä. Muutokset tässä järjestelmässä aiheuttavat yleensä liikehdintää kaikissa kolmessa järjestelmässä.

KUVIO 1. Bronfenbrennerin teoriaan mukautettu lastensuojelun avohuollon perheen ekologinen ympäristö

Mesojärjestelmän vuorovaikutuslinkit, jotka syntyvät kahden tai useamman mikrojärjestelmän välisessä vuorovaikutuksessa, koostuvat merkitykseltään ja toiminnaltaan hyvin erilaisista linkeistä. (Bronfenbrenner 1979, 209–211). Tukiperhetoiminnassa nousee tärkeäksi tuettavan perheen vanhempien ja tukiperheen vanhempien välinen linkki, jota voidaan kutsua täydentäväksi linkiksi. Jos kummankin kehityksen tavoitteet ovat samansuuntaisesti lapsen kehitystä ja kasvua tukevia sekä perheen voimavaroja sitä kautta kartuttavia, toteutuu vuorovaikutuksessa Bronfenbrennerin tukevaksi linkiksi kutsuma linkki. Samansuuntaisten tavoitteiden määrittäminen edellyttää hyvää kommunikointikykyä, omien rooliodotusten sisäistämistä, luottamusta, päämäärien asettamista, kykyä ottaa vastaan sekä uskallusta antaa neuvoja

Ekologisen ympäristön vuorovaikutussuhteet ovat olleet pohjana myös Belskyn vanhemmuuteen vaikuttavien tekijöiden prosessimallissa, jossa huomioidaan paitsi vanhemman kehityshistoria ja persoonallisuus myös suhde puolisoon, sosiaalinen

tässäkin prosessimallissa monisäikeisesti ja muodostaa vanhemmuudelle keskeisen perustan. (Belsky 1984, 83-96.)

2.2 Voimavarat vanhemmuudessa ja vanhempien valtaistuminen

Pelkonen (1994) lähtee väitöskirjassaan ”Lapsiperheiden voimavarat ja niiden vahvistaminen hoitotyön keinoin” määrittelemään myös resursseiksi kutsuttua voimavarakäsitettä englanninkielisessä kirjallisuudessa esiintyvien tarkennusten kautta, joihin on usein liitetty termit `coping`, `resistance`, `self-care` ja `power`. Voimavaroiksi on käännetty myös sellaisia englanninkielisiä termejä kuten `coping strategies` tai `coping abilities`, `strengths` ja `agency` termit esiintyvät myös merkityksessä selviytymisstrategia ja – taito, vahvuus ja kyky. (Pelkonen 1994, 30.)

Teoreettisia ryhmittäisiä voimavaroista löytyy useita, mutta sisällöllisesti ne eivät poikkeakaan toisistaan paljoakaan. Kyse on enemmänkin asiayhteyksien vaatimista painotuksista ja käsittelytavoista. Esimerkiksi McCubbinin ja Pattersonin (1983b), jotka ovat kehittäneet perheen elämäntilanteesta tai muutoksesta aiheutuvan stressiin sopeutumismallin määrittelevät perheen voimavarat seuraavasti; 1) perheenjäsenten henkilökohtaiset voimavarat, kuten psyykkiset voimavarat, koulutus, terveys ja taloudellinen hyvinvointi 2) perhejärjestelmän voimavarat, jotka liittyvät perheenjäsenten välisiin suhteisiin, vuorovaikutukseen ja perhesysteemin sopeutumiskykyyn, sekä 3) ympäröivän yhteisön voimavarat, jotka välittyvät perheille sosiaalisina tukina. (Itälina & Leinonen 1991, 88, McCubbin & Pattersonin mukaan.)

Pelkosen tutkimuksessa ryhmittely perustuu lähinnä terveyttä ja hallinnan tunnetta korostaviin teorioihin, joissa lähtökohtana on positiivinen terveyden määritelmä, jolle on ominaista ihmisen kokonaisuuden sekä hänen sisäisen ja ulkoisen ympäristönsä tarkastelu. Voimavarat ymmärretään `voimakkaaksi tekevinä` voimina, kykyinä ja toimintamahdollisuuksina, joiden avulla vanhemmat selviävät heille asetetuista vaatimuksista. Olennaista on tieto siitä, että voimavaroja löytyy silloin kun tilanteet niin vaativat eli vanhemmat kokevat omaavansa voimavararesursseja. (Pelkonen 1994, 33-37.) Pelkosen jako viiteen voimavaroja kuvastavaan osatekijään sopii myös siihen viitekehykseen, jossa lastensuojelun avoimuuden asiakkaiden voimavaroja voidaan arvioida.

- Näistä osatekijöistä ensimmäinen on *itsetunto vanhempana*, jolla käsitetään yksilön omaa arviota omasta arvostaan ja merkityksestään vanhempana. Siinä on merkittävää myös kyvykkyys rakastaa itseään, luottaa omiin kykyihinsä sekä hyväksyä itsensä.
- Toisena osatekijänä on *perheen sosiaaliset tukiverkot*, joita määriteltessään Pelkonen viittaa Housen (1981) määritelmään sosiaalisesta tuesta, jolla käsitetään yksilön tietoisuutta siitä, että on olemassa ihmisiä, joilta voi saada emotionaalista tukea, arviointia sisältävää tukea, tiedollista tukea sekä käytännöllistä tukea.
- Kolmas osatekijä, *voimien riittävyyden sääntely perheissä*, on hieman vaikeampi käsite, mutta vanhemmuuden kannalta hyvin merkittävä. Käsite liitetään energiaan, jonka avulla ihminen pystyy kohtaamaan vastoinkäymisiä käyttämällä omia voimiaan oikeassa suhteessa esillä olevaan haasteeseen.
- Neljäntenä osatekijänä on *tietäminen perheen voimavarana*, joka moniulotteisuudessaan voidaan rajata koskemaan tässä kontekstissa tietoa lapsen kehityksestä, vanhemmuudesta, perheen omista voimavaroista sekä sosiaalisen tuen mahdollisuuksista.
- Viides osatekijä, *perheen käsitys omasta tulevaisuudestaan*, voi positiivisena toteutuessaan antaa perheelle voimavaroja kohdata nykyisyys ja siinä esiintyvät ongelmat. (Pelkonen 1994, 37-48 .)

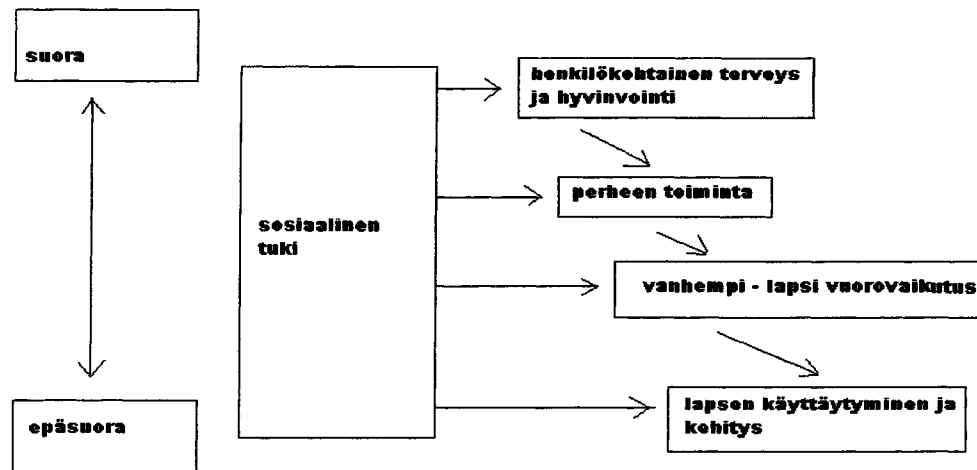
Tässä tutkimuksessa nousevat keskeisiksi ne merkitykset, joita avohuollon asiakkaat antavat tukiperhepalvelun vaikutuksista perheen voimavaroille. Perheiden mahdollisuus toimia täysivaltaisena asiantuntijana omassa asiassaan sekä saada tukea valtaistumiselleen silloin kun voimavarat eivät tunnu riittävän tai eivät ole jostain syystä käytettävissä, muodostaa kuvaa perhekeskeisesti orientoituneen lastensuojelun avohuollon työtavoista asiakkaan kannalta katsottuna. Perheen voimavarojen tunnistaminen ja määrittäminen yhdessä perheen kanssa antaa mahdollisuuden tukea perhettä siten, että arvostus sen autonomiaan säilyy (McWilliam & Bailey 1993, 12). Perheen voimavarojen vahvistaminen eli perheen valtaistaminen perustuu sille nä-

kemykselle, että perhe aina itse tietää parhaiten mitkä ovat sen omat tarpeet ja min-käläisen merkityksen se niille antaa (Cochran 1987, 107-109; McWilliam & Bailey 1993, 12-13). Oleellista perheen tukemisessa on myös vallan säilyttäminen perhees-sä siten, että palvelujen kautta ei synnytetä vääränlaista riippuvuutta vaan uskotaan perheen kykyihin ja omiin voimavaroihin (Dunst, Trivette, Starnes, Hamby & Cor-don 1993, 4).

Tiina Kuru (1999) on tutkimuksessaan ”Täysivaltaiseen vanhemmuuteen” sel-ventänyt `empowerment`-käsitettä, jonka hän on suomentanut täysvaltaistumiseksi, erilaisten ulottuvuuksien kautta. Hän käyttää Dunstin, Trivetten ja Lapointen (1992) teorian ja käytännön kautta löytämää jaottelua, jossa käsitettä käytetään näkökul-masta ja lähestymistavasta riippuen: filosofia, paradigma, prosessi, kumppanuus, toiminta tai tietoisuus. (Kuru 1999, 20-24.) Näiden erilaisten ulottuvuuksien kautta valtaistumiskäsite saa selkeämmän määrittelyn, joka tässä tutkimuksessa on proses-sinäkökulma, jossa yhteistyöllä on merkittävä asema. Sen avulla annetaan perheelle mahdollisuus itse käyttää kykyjään erilaisissa tilanteissa sekä harjoitella uusia taitoja. Tavoitteena prosessissa on edetä avuntarvitsijan ehdoilla joustavasti yksilölliset tar-peet huomioiden niihin päämääriin, joita hän itse pitää perheen toimivuuden kannalta keskeisinä. Itse prosessi rakentuu aina tasa-arvoiseen yhteistyöhön. (Dunst, Trivette & Deal 1994, 17.)

Yhteistyön toteutumista voidaan tarkastella perhelähtöisyyden näkökulmasta, jossa vanhemmat osallistuvat täysivaltaisina perheen tuentarpeiden määrittelyyn sekä toteutukseen myös perheen ohjauksena sekä tilanteen käsittelemisenä kokonaisvaltai-sesti. Näihin palvelun periaatteisiin perustavat näkemyksensä myös McGonigel, Kaufmann ja Johnson (1991, 15-24) teoksessaan ”Guidelines and recommended practice for individualized family service plan” Lastensuojelussa perhelähtöisyys on jo pitkään ollut keskeinen periaate ja myös kokonaisvaltaisuuden periaate toteutuu verkostoitumisen kautta. Avohuollon toimenpiteiden tarkoituksena on täyttää palve-luna perheen ohjauksen funktiota. Tässä yhteydessä voidaan puhua nimenomaan ennaltaehkäisevästä toiminnasta, jonka toteutuksen arviointi asiakkaan näkökulmasta on tämän työn yhtenä tarkoituksena.

Oikein suuntautuneena ja toteutuneena sosiaalisen tuen merkitys vanhempien jaksamiseen kertautuu hyötynä perheen toimintaan ja sitä kautta lasten ja vanhempien suhteisiin sekä lapsen kehitykseen ja käyttäytymiseen.

KUVIO 2. Sosiaalisen tuen vaikutukset (Dunst & Trivette 1990. 333)

3 LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO

Lastensuojelun avohuolto käsittää monia lapsen edun toteutumisen kannalta keskeisiä tukitoimenpiteitä, joiden tarkoituksena on ennalta ehkäistä varsinaiset lastensuojelulliset toimenpiteet. Näille toimenpiteille antaa pohjan lainsäädäntö, jossa perheen tukeminen avohuollollisin keinoin asetetaan ensisijaiseksi tavoitteeksi. Lastensuojelulaki myös määrittelee joitakin avohuollon tukitoimenpiteitä. Sosiaalipalveluiden lisäksi laissa mainitaan tukihenkilö tai -perhe, loma- ja virkistystoiminta, lapsen tai nuoren tukeminen koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä taloudellista tai muuta tukea antamalla. Myös lyhytaikaisen perhehoidon tai laitoshuollon katsotaan kuuluvan avohuollon mahdollisuuksiin.

Vanhemmuuden arviointi on keskeisessä asemassa määriteltäessä lastensuojelun avohuollon asiakkuuden syntyä ja tehtäessä perheiden tukemiseen tähtäviä päätöksiä ja Perheiden valikoitumiseen lastensuojelun avohuollon asiakkaiksi vaikuttaa lisäksi perheiden rakenteelliset ja sosioekonomiset syyt.

3.1 Lastensuojelun avohuollon toimenpiteitä ohjaileva lainsäädäntö

Sosiaali- ja terveysministeriö on omassa ehkäisevän sosiaali- ja terveystyön strategiassaan nimennyt lasten ja nuorten kanssa tehtävän työn keskeiseksi painopistealueeksi. Tavoitteena on hyvinvoinnin edistäminen sekä ongelmien lieventäminen ja ehkäiseminen. Sosiaalipoliittisilla päätöksillä on oma vaikutusketjunsä lasten ja nuorten terveen kasvun ja kehityksen edellytyksiin, joten näiden vaikutusketjujen tunnistaminen ja niihin riittävän ajoissa puuttuminen on pitkällä tähtäimellä tärkeää myös yhteiskunnan talouden näkökulmasta. Lasten hyvinvointi perheissä riippuu vanhempien hyvinvoinnista, johon puolestaan vaikuttaa heidän välisten suhteiden lisäksi muut elämää rikastuttavat ja tukea antavat sosiaaliset suhteet. Jokaisella perheellä on vahvuutensa ja voimavaransa, joita voidaan tukea ja kehittää sekä ottaa käyttöön. Perheen ja sen jäsenten kehitys- ja muutosvaiheet sekä olosuhteiden muutokset voivat aiheuttaa ulkopuolisen tuen tarpeen. Vanhemmat tarvitsevat tukea vanhemmuudessaan. (Ehkäisevän sosiaali- ja terveystyön strategia 1997, 20.)

Lastensuojelu saa omat painotuksensa suoraan sosiaali- ja terveysministeriön strategioista, joten avohuollon asema on viime vuosina korostunut entisestään. Lastensuojelulaki on omalta osaltaan varmistamassa lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa suhteen tukemisen ensisijaisuutta muihin toimenpiteisiin nähden.

Lastensuojelulaki (1983/683)

1 § Lapsen oikeus. Lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun.

2 § Lastensuojelu. Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen 1 §:ssä mainitut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökoh- taista lastensuojelua.

Tavoitteena on, että lapsi saa kaikissa olosuhteissa sellaisen huollon kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annatussa laissa (361/83) on säädetty.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983/361) määrittää lapsen yksilöllise- nä persoonana, jonka tarpeet tulee ottaa kasvatuksessa ja sen tukemisessa huomioon. Laissa on myös paljon epätarkkuuksia, joiden tulkinnassa on pyrittävä lapsen edun määrittelemiseen. Seuraavassa esittelen lain sisällön täydentäen sitä Helmisen (1995) artikkelissa ” Lastensuojelun lainsäädännölliset puitteet” esille tuomilla lain merki- tystä ja toteutumista selventävillä osilla.

- 1) Huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lap- sen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. ”Lain luonteeseen kuuluu, että kaikkia siinä mainittuja seikkoja ei ole tarkoin oikeudellisesti määriteltävissä, toisin sanoen sen seikan selvittäminen, onko lain määräyksiä noudatettu – onko lapsi saannut lain hänelle lupaaman – on raja-alueella vaikeaa. On kuitenkin tär- keää, että laissa – vaikkakin yleispiirteisillä määräyksillä – asetetaan lapsen huol- lolle ja kasvatukselle perusta.” (Helminen 1995, 30.)
- 2) Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hä- nen vanhempiensa välillä. ” Lain 2 §:n mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lap- si ei asu. On huomattavaa, että laki korostaa lapsen oikeutta tavata vanhempaan- sa. Lain nimenomainen säännös velvoittaa vanhemmat keskenäisessä yhteisym- märryksessä ja pitäen silmällä ennen kaikkea lapsen etua pyrkimään siihen, että tapaamisoikeuden tarkoitus toteutuu. Lain 1 §:n periaate lähtee lapsen myönteis-istä ja läheisistä ihmissuhteista lapsen luonnolliseen ihmisverkostoon – tapaa- misoikeus rajataan vain vanhempiin. Yhteydenpidon turvaamisen välttämättö- myys on lapsilainsäädännön eräs peruslähtökohdista.” (Helminen 1995, 30-31.)

- 3) Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. ” Tässä mainitut periaatteet ovat lapsen huollon kannalta keskeisiä. Niitäkin `vaivaa`juridinen epätasällisyys – onko tätä lainkohtaa rikottu, on raja-alueella vaikea arvioida. Ko.lainkohdan rikkomukset tulevat käsiteltäviksi lastensuojelulain nojalla. Ärimmäiset rikkomukset voivat johtaa jopa lapsen huostaanottoon.” (Helminen 1995, 31.)
- 4) Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. ”Edellä luetellut lapsen oikeudet (kohdat 1-3) ovat ehdottomia. Kasvuympäristön ja koulutuksen osalta lainsäätaja asettaa ainoastaan velvoitteen `pyrkia antamaan`.” (Helminen 1995, 31.)
- 5) Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. ”Kansainvälisen lapsenvuoden 1979 Suomen komitea totesi 1980 julkautuksessa mietinnössään mm: `Lapsen ruumiillinen kurittaminen ja häneen kohdistuva henkinen väkivalta tulee ehdottomasti ja yksiselitteisesti kieltää. Lainsäädännön tulee turvata lapselle yhtä lailla ruumiillinen koskemattomuus ja oikeus asianmukaiseen kohteluun kuin aikuisille. Tämän uudistuksen avulla on myös mahdollista esittää myönteisiä kasvatusasenteita.`” (Helminen 1995, 31-32.)
- 6) Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. ”Tämä lain 1 §:stä löydettävissä oleva velvoite on eräs lapsen huoltoon ja kasvatukseen liittyvä tavoite. Myös sitä on käytännön elämän tarpeita varten vaikea konkretisoida. Myös tämä säännös on nähtävä positiivista kasvatusasennetta peräänkuuluttavana velvoitteena ja ohjeena käytännön kasvatustyölle. Se on lainsäädännössä hyväksytty kasvatustavoite, johon lapsella suhteessa vanhempiinsa on oikeus.” (Helminen 1995, 31.)

3.2 Lastensuojelun avohuollon erityispiirteitä

Avohuollon keskeinen asema on edellyttänyt erilaisten avohuoltopalveluiden kehittämistä. Koska kunnat ovat voineet toteuttaa avohuoltoaan hyvin omaehtoisesti, on avohuollon kirjo maassamme hyvin suuri. Tämä vaikeuttaa osaltaan yhtenäistä tarkastelua avohuollon toimenpiteiden merkityksestä lastensuojelussa. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes ei kykene vuositason seurauksena lastensuojelun avohuollon toimenpiteiden määrää suhteessa laatuun. Vuoden 1998 avohuollon toimenpiteitä oli heidän mukaansa 37000, joista uusia 9000. Se mitä näiden lukujen sisältä löytyy, jää oletusten varaan. Todennäköistä kuitenkin on, että eri kunnat käsittelevät samoja toimenpiteitä eri nimikkeiden alla ja päinvastoin. Avohuollon kehittämisen kannalta olisi siis tärkeää, että kunnat itse toteuttaisivat aktiivisesti uusia toimenpiteitä sekä kykenisivät seuraamaan niiden vaikutuksia.

Lastensuojelun keskusliitto selvitti vuonna 1999 laajalla sosiaalityöntekijöille suunnatulla kyselyllään kuntien käsityksiä lastensuojelun avohuollon tilasta ja kehitystrendeistä 1990-luvulla. Kyselyn tuloksista selviää avohuollon keinovalikoiman runsaus. Yleisempiä ovat kotipalvelu, perhetyö ja tukihenkilöt ja –perheet, jotka ovat käytössä noin 70 prosentissa kuntia. Muita palveluja ovat prosentuaalisessa käyttäjärjestyksessä; neuvolat, terapiat, psykiatriset hoidot, päiväkodit, päivähoito, leiri-, virkistys- ja vapaa-ajan toiminta, taloudellinen tukeminen, laitos- ja perhesijoitukset, yleinen sosiaalityö, tukiasunnot, koulunkäynnin tukeminen, viranomaisverkostotyö, päihdehuolto sekä oppilashuolto. Myös tässä selvityksessä ilmenee lastensuojelun avopalvelu-käsitteen vaikea hahmotettavuus. Sariola pitää kyselyn perusteella yleisimpänä tulkintana sitä, että avohuolto on kaikki muu lastensuojelu paitsi se, mitä toteutetaan huostaanoton jälkeen. (Sariola 1999, 12.)

Lapsen etu on otettava ensisijaisesti huomioon kaikkia lastensuojelutoimia tehtäessä. Edun määrittäminen on kuitenkin todettu lastensuojelun kentällä usein ratkaisemattomaksi, selkeitä ristiriitoja aiheuttavaksi ongelmaksi. Viranomaisten välinen yhteistyö, jossa on mahdollisuus sovittaa erilaisia näkemyksiä ja niiden kautta pyrkiä lapsen kaannalta mahdollisimman optimaaliseen ratkaisuun, nousee tässä merkittävään asemaan (Uusikylä 1996, 90). Kuitenkin on syytä huomioida, että tarkasteltaessa lastensuojelun avohuoltoon liittyviä ammatillisia piirteitä, tulee sen erityispiirteenä esille seuraileva työote. Tällä tarkoitetaan sitä, että asiakkaan tullessa avo-

huollon piiriin, joutuu hän samalla ”silmälläpidon alaiseksi”. Verkostotyö mahdollistaa suhteellisen tehokkaan seurannan neuvolan, päiväkodin ja koulun henkilökunnan toimiessa perheen tilanteen arvioijina. (Pösö 1997, 145-159.) Tälle työlle on myös tyypillistä asioiden siirtäminen viranomaisilta toisille. Tukea antavaa roolia ei haluata tarvittaessakaan muuttaa kontrolloivaksi, vaikka seurantaa toteutetaan. (Arnkil & Eriksson 1999, 71-109.)

Koska lapsen ja hänen vanhempiensa välistä suhdetta pidetään lapsen kasvamisen ja kehittymisen kannalta oleellisimpana asiana, on lastensuojelun tärkeimmäksi tavoitteeksi asetettu tämän suhteen tukeminen. Avohuolto monine mahdollisuuksineen hakee jatkuvasti uusia toteutumismuotojaan, joiden lähtökohtana pidetään lapsen oikeutta kasvaa omien vanhempiensa huollossa. Tämä tavoite ei saa kuitenkaan vaarantaa lapsen kasvua ja kehitystä, joten avohuollon riittämättömyyden toteaminen ja sen jälkeisten toimenpiteiden toteuttaminen on edelleen lastensuojelun asiantuntijoiden tehtävänä.

3.3 Tukiperhetoiminta

Tässä tutkimuksessa tukiperhetoiminnalla tarkoitetaan lastensuojelun avohuollon palvelua, jossa eri syistä tukea tarvitsevalle perheelle osoitetaan tukiperhe, joka hoi-
taa luonaan lasta yhden viikonlopun keskimäärin kerran kuukaudessa. Palvelu suunnitellaan yleensä yksilöllisesti, joten lapsi voi viettää tukiperheessään useammankin viikonlopun kuukauden aikana sekä pidempiä lomajaksoja. Palvelusuunnitelman pohjalla on lakisääteinen huoltosuunnitelma, joka jää valitettavan usein tekemättä (Kähkönen 1991, 23). Vuoden 1983 lastensuojelulain uudistuksella tavoiteltiin huoltosuunnitelmaa avohuollon välineeksi, jonka avulla on mahdollista seurata siihen kirjattujen tavoitteiden toteutumista. Jostain syystä tätä välinettä ei ole vielä otettu laajalti käyttöön. (Heino 1999, 27.)

Tukiperhetoiminta nykyisessä muodossaan on suhteellisen uutta ja se juontaa juurensa lomakotitoiminnasta, jota on järjestetty kuntien sekä eri järjestöjen, kuten Pelastakaa Lapset ry:n toimesta jo vuosikymmeniä. Lastensuojelun painopisteen siirtyminen selkeästi avohuollon puolelle sai kunnat kehittämään lomakotijatusta ympärivuotiseksi perheen tukemuodoksi. Tukiperheen erilaiset variaatiot ovat varsin laajasti käytössä maassamme, mutta yhteistä niille on hoidon lyhytaikaisuus

sekä huoltajan suostumus ja halu yhteistyöhön. Lyhytaikaisuus määrittyy joko puolen vuoden yhtäjaksoiseen hoitoon tai kerran kuukaudessa rajattoman ajan periaatteen.

Etsittäessä syitä tukiperhetarpeeseen, ei käytettävissä ole koko maata kattavia tutkimuksia jo edellä esitetyn avohuollon tukiperhetoiminnan periaatteiden ja tavoitteiden eroavuuksien vuoksi. Tampereella lyhytaikaisista varakotisijoituksista tehty Einemäen (1998) seurantatutkimus antaa kuitenkin suuntaavaa taustatietoa sovellettavaksi tähän tutkimukseen. Yli 40 % tähän seurantatutkimukseen osallistuneista perheistä käyttää varakotisijoitusta samoin periaattein kuin tässä tutkimuksessa tarkoitettussa tukiperhesijoituksessa eli yhden tai kaksi viikonloppua kuukaudessa sekä 35 % viikonloppusijoitusten lisäksi määräaikaista sijoituksia. Loput ovat lyhytkestoisia määräaikaista sijoituksia. Tutkimuksessa selviää, että ylivoimaisesti tärkein syy varakotisijoitusten tarpeelle on vanhempien väsymys (lähes 30%), seuraavaksi tulevat päihdeongelmat (n.18%), kasvatuskyvyn puute (n.10%), avio(ero)kriisit (n.8%) ja mielenterveysongelmat (n.7%). (Einemäki 1998, 10.)

Tukiperhetoiminnan tavoitteet määrittävät edellä esitetyn lainsäädännön ja perhekohtaisten huoltosuunnitelmien kautta. Lastensuojelusta vastaavat viranomaiset määrittävät tavoitteita myös kuntakohtaisesti. Käytäntö eri puolilla maata on tässäkin hyvin kirjava. Helsingin sosiaaliviraston lyhytaikaiselle perhehoidolle (viikonlopputoiminta) asetetut tavoitteet vastaavat suurelta osin myös muiden kuntien usein kirjaamattomia tavoitteita, joten niiden esittäminen tässä yhteydessä tuo lisävalaistusta toiminnan määrittymiselle.

Lyhytaikaisen perhehoidon (viikonlopputoiminta) tavoitteet lapsen kannalta;

- sosiaalisten taitojen parantaminen
- turvallisen ja virikkeellisen ympäristön tarjoaminen
- uusien perhemallien ja monipuolisten ihmissuhteiden tarjoaminen
- lapsen tarpeiden arvioiminen vanhemmuuden tukemiseksi

Lyhytaikaisen perhehoidon (viikonlopputoiminta) tavoitteet vanhempien kannalta;

- levon ja virkistämisen mahdollistaminen
- elämäntilanteen selvittäminen ja hoitoon pääseminen

- eristäytymisen estäminen ja uusien ihmissuhteiden rakentaminen
- vanhempien tukeminen käytännön kasvatuksen ja hoidon asioissa
- raskashoitaisen lapsen hoidon tukeminen

Jo edellä mainittu lastensuojeluliiton tutkimus ”Muuttuva avohuolto” antaa hyvän kuvan siitä, miten tukiperhetoiminta sijoittuu avohuollon muiden palvelujen joukossa suhteessa käyttötiheyteen ja tuloksellisuuteen. Tuloksellisuuden arviointia on vaikeuttamassa se seikka, että monet tukiperhepalveluja saavat perheet ovat myös muiden palvelujen piirissä (Sariola 1999). Näiden palvelujen vaikuttavuuserottelu lienee mahdoton tehtävä. Teetetystä kyselystä kuitenkin selviää, että 43 % kyselyyn vastanneista sosiaalityöntekijöistä pitää tukiperhe- ja tukihenkilöpalvelua merkittävästi lapsen elämäntilanteen parantamiseen johtaneena tukitoimena. Ainoastaan tehostettu perhetyö on heidän mukaansa vaikutuksiltaan merkittävämpi (49%). Kuitenkin vain 9% vastaajista katsoo tukiperhetoiminnan vaikuttaneen perheen sitoutumiseen lapsensa huollosta? Kokonaiskannanottona voitaneen pitää näkemystä tukiperhetoiminnan kehittämisen tärkeydestä. Neljännes vastaajista pitää sitä yhtenä keskeisimmistä avohuollon kehittämiskohteista.

3.4 Ennaltaehkäisevän avohuollon asiakasperheet

Lastensuojelun avohuollon asiakasperheistä ei ole tehty kattavia tutkimuksia. Perheprofiilin määrittäminen tuo kuitenkin selkeyttä tukiperhetoiminnan merkityksen arviointiin, koska siten tarkasteluun voidaan kytkeä myös yhteiskunnallinen ja ympäristöllinen ulottuvuus. Perherakenne vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin, sosioekonominen asema perheen taloudelliseen tilanteeseen ja vanhempien mielenterveys voimavaroihin vanhempana. Yhteiskunnassa vallitseva kulttuurinen ja taloudellinen tilanne on myös yhteydessä lastensuojelun avohuollon lisääntyneeseen tarpeeseen. Se todellisuus, jossa elämme lapsinemme, asettaa monet vanhemmat sellaisten tilanteiden eteen, josta on vaikea selvitä. Työttömyys tuo mukanaan taloudellisia vaikeuksia, kasaantuneet vaikeudet mielenterveysongelmia ja yleistä voimattomuutta. Tämä laman aiheuttama suuntaus näkyy edelleen lastensuojelun asiakasmäärien kasvuna sekä myös yhteiskunnan lastensuojeluun suuntaamien resurssien vähenemisenä (Sariola 1999). Jos selitämme lastensuojeluperheiden valikoitumisen jonkin vanhemmis-

sa esiintyvän psykologisen heikkouden kautta, tulisi meillä olla kokeellinen vertailuryhmä, jonka avulla poistamme olosuhteiden aiheuttamat vaihtelut. Tämä todistelu voidaan tehdä ainoastaan paperilla, joten menetelmä ei olisi validi.

Asiakasperheiden profiilin muodostaminen onkin pitkälti monen näkökulman yhteistulos, jossa on varottava leimaavaa ja liiaksi yleistävää kuvaa. Esittele tässä joitakin piirteitä, jotka tulevat esille kohderyhmän perheissä ja näin niiden voidaan katsoa olevan ainakin lastensuojelun avohuoltoon altistavia tekijöitä. Tarja Kivisen (1992) pitkittäisselvitys lastensuojelun asiakkuudesta osoittaa, että suurin osa varsinaisista lastensuojelun asiakkaista on ollut ensin avohuollon asiakkaita, joten rinnan niiden avohuollon asiakkuutta selvittäneiden tilastojen ohella esittelen joitakin lukuja varsinaisen lastensuojelun asiakkuuden puolelta. Näin saadaan esille sellainen perheprofiili, joka parhaiten käytettävissä olevien tutkimusten kautta luo kuvaa avohuollon asiakkaista. Lastensuojelun toimenpiteisiin johtaneet syyt, kuten vanhempien päihitteiden käyttö, lapsen hoidon laiminlyönti, vanhempien psyykinen sairaus, kasvatusongelmat, lapsen pahoinpitely ja perheristiriidat eivät ole suoraan johdettavissa perheprofiileista, mutta riskiryhmästä voitaneen puhua.

Tutkittaessa *perheiden rakennetta* käyttäen perinteistä käsitettä perheestä, voidaan todeta asiakasperheiden olevan voittopuolisesti yksinhuoltajien vastuulla. Monissa tutkimuksissa näiden perheiden tilastollinen osuus nousee yli 70 %:n (Einemäki 1998, 9; Pelastakaa Lapset ry 1998). Molempien vanhempien perheitä samoissa tilastoissa on vastaavasti 13 % (Einemäki 1998) ja 16 % (Pelastakaa Lapset ry 1998). Niin sanottujen uusperheiden osuus jää kummassakin tilastossa muutamaa prosenttiin. Uutena tukiperhepalvelun käyttäjäryhmänä on sijaisperheet sekä lastenkodit. Näiden osuus tukiperheiden käytöstä Pelastakaa Lapset ry:n tilastossa on 3 %. Vaikeahoitoisten lasten, kuten FAS-lasten sijaiskotisijoitusten yhteydessä saatetaan sopia tukiperheen käytöstä sijaisvanhempien jaksamisen varmistamiseksi. Einemäen seurantatutkimuksen (1998, 27) mukaan varakotipalvelua käyttäneiden avohuollon asiakkaiden asiakkuus lastensuojelussa jatkuu siten, että neljäsosa lapsista huostaanotettiin. Tästä syystä on perusteltua vertailla Virtasen (1995) lastensuojelun palvelujen asiakkuutta koskevaa tutkimusta, jossa hän selvittää lastensuojelun asiakkaiden perheprofiileja. Myös Virtasen tutkimuksessa yksinhuoltajien osuus nousee 65 %:in (erillään asuvat biologiset vanhemmat). Usein on kuitenkin niin, ettei yksinhuoltajuus ole selkeä vaan moniin tapauksiin liittyy äidin (yksinhuoltajista 70 % äitejä) miesystävä. Ainoastaan 18 % lastensuojelun asiakasperheiden vanhemmista

asuu avo- tai avioliitossa keskenään. Myös lähes puolet ovat olleet avioliitossa enemmän kuin kerran. (Virtanen 1995, 24.) Jos lastensuojelun asiakasperheistä voisi rakenteen perusteella erottaa riskiperheen, ei yksinhuoltajuus ainoana ominaisuutena sitä tee, mutta kun siihen lisätään monilapsisuus, muotoutuu kuva paremmin vastaamaan tavallisempaa lastensuojelun asiakasperhettä. Tämä perhetyyppi eroaa merkittävästi koko lapsiväestön perhekuvasta. (Kivinen 1992, 24.) Meidän lapsiperheet ovat yleisemmin yksilapsisia. Neljäs lapsi syntyy enää vain 3000 perheeseen vuositain. Yksinhuoltajan monilapsisuus voitaneen kuormittavana tekijänä siirtää koskemaan myös avohuollon asiakkaita. On kuitenkin hyvä muistaa, että mitkään yksittäiset syyt eivät tee perheestä lastensuojelun perhettä, vaan syyt avun tarpeeseen ovat hyvin moninaiset ja vaikeasti perhetyypeistä johdettavissa.

Tukiperhepalvelun käyttäjien *sosioekonomisesta asemasta* tehdyt päätelmät nojaavat lastensuojeluperheistä tehtyyn tutkimukseen. Pohjana avohuollon tutkimuksen puolelta on Einemäen (1998) seurantatutkimus, josta selviää, että 67 % varakotipalvelua käyttävien perheiden huoltajista on kotona joko työttömänä tai eläkeläisenä, työssäkäyviä on ainoastaan 29 % ja opiskelijoita 4%. Koulutustaustoja tutkimuksessa ei selvitetä. Lastensuojelun asiakkuuden puolella koulutustausta on suoraan verrannollinen sosioekonomiseen asemaan. Koulutuksen puute näkyy tilastoissa siten, että esimerkiksi 68%:lla biologisista vanhemmista ei ole minkäänlaista ammatillista koulutusta (Virtanen 1995, 19). Tämä on johtanut siihen, että lama-aikana työttömyys kosketti luonnollisesti voimakkaimmin tätä kouluttamatonta ryhmää. Laman vaikutukset ovat kiinnostaneet tutkijoita laajalti. Miten lama vaikutti lapsiin? Vähensikö se heidän mahdollisuuksiaan esimerkiksi harrastuksiin? Karsivatko vanhemmat ensisijaisesti lasten menoista? Miten oli henkisen jaksamisen laita? Kysymyksiä on paljon. Vastauksetkin ovat kaksijakoisia. Jotkut katsovat laman vaikutusten olleen myös positiivisia, koska aikuisilla oli työttömyyden aikana enemmän aikaa lapsilleen. Arvoja on voinut laittaa kohdalleen. Työttömyyden jatkuessa pitkään, kääntyy sen vaikutus enemmän negatiiviseksi. Taloudelliset ongelmat kasautuvat ja se kiristää aikuisen pinnaa, joka ei voi olla vaikuttamatta lasten hyvinvointiin. (Sariola 1999, 25.) Virtanen sijoittaa tutkimuksessaan lastensuojeluperheiden vanhemmat työväenluokan marginaaliryhmään, joiden koulutustaso on heikko ja ammatissa toimiminen vähäistä (toimihenkilötasoisia aineistossa vain 5%). Koulutustaustaan ja ammatiasemaan näyttää liittyvän myös kiinnostava yksityiskohta lastensuojelutarpeen esiintymisen suhteen. Lastensuojelulasten vanhempien korkea koulutustaso, toimi-

henkilöasema ja lapsen/nuoren omasta käyttäytymisestä aiheutuvat lastensuojelusyöt korreloivat keskenään; vastaavasti alhainen koulutustaso ja ammattitaidottomuus korreloivat keskenään vanhempien ongelmiin liittyvien lastensuojelutapausten kanssa. (Virtanen 1995, 20.)

Mielenterveysongelmat ovat eräs merkittävä syy avohuollon palvelujen käytölle. Tilastoissa prosentuaaliset luvut asettuvat yleensä 10 – 20 välille tapauksista. Näitä ongelmia ei tutkimuksissa määritellä tarkemmin, mutta helposti voisi päätellä niiden olevan lähinnä kasautuneiden ongelmien edessä tunnetun voimattomuuden lamaanuttavaa masennusta aiheuttava oireyhtymä. Jos katsotaan aikaisemmin esitettyjä tyyppittelyjä näistä perheistä, voi pitää aivan luonnollisena jatkumona voimattomuuden tunnetta. Miksi sitten kaikki vaikeassa elämäntilanteessa elämäänsä elävät eivät sairastu? Tähän yhteyteen voidaan ottaa esille tietynlaisen perimän, jonka kautta me kaikki saamme omilta vanhemmiltamme mallin selviytyä. Tämä tapahtuu sosiaalis-tamisprosessin kautta. Ei ainoastaan normit yhteisössä, vaan myös tapa olla vuoro-vaikutuksessa ympäristöön tulee tämän prosessin kautta meidän persoonaamme. Sosiaaliset verkostot auttavat ongelmatilanteissa, mutta valitettavan usein juuri lastensuojelun avohuollon perheet ovat melko eristäytyneitä ja siten luonnollisen verkoston antama tuki jää vähäiseksi, joten voimavaroja ei sieltäkään löydy. Selviytymiseen vaikeissa olosuhteissa tarvitaan myös paljon itseluottamusta, joka usein puuttuu uupuneilta vanhemmilta. Huomionarvoinen seikka on se, että tutkimuksissa ei eritellä mielenterveysongelmien ilmenemismuotoja. Päihteiden väärinkäyttäjät ja mielenterveysongelmat esitellään selkeästi erillään toisistaan, vaikka tiedossa on, että mielenterveysongelmat helposti johtavat päihteiden käyttöön. Tosin näissä kaikissa piirteis-sä, jotka kuvaavat lastensuojelun avohuollon asiakasperheitä, näyttäisi olevan jokin toisiaan puoleensa vetävä napa. Syyt ja seuraukset menevät ristiin.

3.5 Avohuollon asiakkuuden synty

Lastensuojelun asiakasperheiden profilointi ei vielä tee perheistä asiakkaita, vaan tähän prosessiin ajautuminen tapahtuu monin eri tavoin. Lastensuojelun kentältä löytyy paljon samoja piirteitä sisältäviä tapauksia, joissa on kuitenkin päädytty eri toimenpiteisiin. Tätä ilmiötä on tutkittu tarkemmin mm. Kivisen (1995) lisenssiaat-

tityössä ”Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi - näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen”, jonka mukaisesti esitän seuraavassa muutamia keskeisiä huomioita; Lastensuojelun painopiste on lapsia perheistä erottavien toimenpiteiden sijasta painottunut *perheiden tukemiseen*. Tällä tukemisella tarkoitetaan entistä tehokkaampaa avohuoltoa. Avohuolloksi voidaan katsoa kaikkia niitä toimenpiteitä, joiden vaikutukset tukevat joko perheen vanhempien psyykkistä jaksamista tai vaikuttavat perheen taloudelliseen tilanteeseen. Asiakkaalla on oikeus osallistua häntä itseään ja hänen perhettään koskevien päätösten tekoon sekä avohuollon suunnitteluun. Myös oikeusturva korostuu. *Asiakkuuden alun määrittäminen* on hankalaa. Katsotaanko tämän myös perhetyöksi kutsutun avohuollon olevan lastensuojelun asiakkuutta vai muuttuuko se siksi vasta juridisten toimenpiteiden myötä. Avohuolto ei toteudu niin keskitetysti, eikä sisällä niin selkeitä säädöksiä. Tyypillistä sen toteutukselle on monien viranomaisten rinnakkaistyöskentely, pahimmassa tapauksessa toisistaan tietämättä. Selkeissä tapauksissa lastensuojelutyön katsotaan alkavan *lastensuojeluilmoituksesta*. Yksinhuoltajista tämän ilmoituksen tekee usein äiti itse, varsinkin jos lapset ovat pieniä ja äiti kokee voimiensa olevan vähissä. Nuoret osaavat itse hakea apua viranomaisilta. Myös päiväkodit, koulut ja naapurit huomioivat lasten laiminlyönnit ja tekevät ilmoituksia. Sosiaalityöntekijä on se taho, jonka tulee laittaa *lastensuojelulliset toimenpiteet vireille*. Heidän kannaltaan on helppoa lähteä työskentelemään ilmoituksen turvin. Silloin ikään kuin itseltä poistuu vastuu siitä, onko tehnyt oikeita havaintoja. Usein nämä ilmoitukset tulevat perheistä, joiden kanssa työntekijät jo työskentelevät avohuollon puolella. On vain puuttunut se toimenpiteisiin johtava ilmoitus. Toki ilman sitäkin voidaan prosessi käynnistää, mutta näin tapahtuu yleisimmin silloin kun työntekijällä on paljon näyttöjä vanhemmuuden murtumisesta. Usein silloin asiat ovat jo lasten kannalta todella huonosti. (Kivinen 1995.)

Lastensuojelullisia päätöksiä tehdessään joutuvat sosiaalityöntekijät pohjaamaan päätöksensä arvioon vanhemmuudesta. Tämä antaa luonnollisesti melko suuren liikkumavaran eri tilanteissa, mutta samalla kuin tämä vapaus antaa oikeuden yksilöllisesti puuttua perheiden tilanteisiin, se myös vaikeuttaa sosiaaliviranomaisten työtä. Miten arvioida ja tulkita oikeudenmukaisesti perheen tilannetta? Myös mahdollisimman totuudenmukaisen kuvan luominen sekä taustatietojen saanti on hankalaa. Tällä hetkellä ympäri maailmaa eletään ”mittaribuumia”, joka tarkoittaa sitä, että kehitteillä on erilaisia välineitä, joiden avulla arviot vanhemmuudesta tulisivat selkeim-

miksi (ks. Valkonen 2000). Tuloksia odotellessa sosiaalityössä joudutaan edelleen turvautumaan keskusteluihin ja muihin havaintoihin.

Vanhemmuus nähdään yhteiskunnassamme tiettynä tehtävänä; uuden sukupolven sopeuttamisena vallitseviin olosuhteisiin. Lasten ja vanhempien tunnesiteet ja niiden toimivuus ei niinkään kiinnosta muita instituutioita ennen kuin ne tulevat esiin sosiaalistamisprosessin häiriintymisenä. Kähkönen (1994) on tutkinut vanhemmuuden murtumista ja lähtenyt siitä oletuksesta, että osallisena siihen ovat heikkoudet perheenjäsenten ulkoisissa ja sisäisissä toimintaedellytyksissä. Ne ulkoiset tekijät, jotka heikentävät vanhemmuuden toteutumista ovat perheen sosioekonominen asema, ongelmat sosiaalisissa suhteissa tai niiden puuttuminen kokonaan, perheen asumisolosuhteet, toisen vanhemman puuttuminen sekä ongelmat parisuhteessa. Sisäisinä tekijöinä ovat vanhempien voimavarat, persoonallisuus, terveydentila sekä vuorovaikutuskyvyt. (Kähkönen 1994, 1-19.) Liika kuormitus näissä toimintaedellytyksissä voi siis laukaista vanhemmuuden murtumisen.

Avohuollon tavoitteena on ennaltaehkäistä vanhemmuuden murtumista. Perheelle kohdennetut tukitoimenpiteet tulisi tehdä riittävän ajoissa ja niiden perustana tulisi olla perheen kanssa yhteistyössä tehty arvio vanhemmuudesta ja perheen tilanteesta.

4 TUTKIMUSPROSESSI

Toteutin tutkimuksen laadullisena pohjautuen käsitykseen todellisuuden rakentumisesta yksilön ainutkertaisen kokemusmaailman kautta. Jotta tämän kokemusmaailman muovaamat merkitykset voisivat avautua ymmärryksenä muille, on ihmisen ja hänen ongelmien selvittelyssä olennaisen tärkeää myös ymmärtää, minkälaisen suuremman kokonaisuuden osa hän on suhteessa siihen (Rauhala 1998). Pyrkimyksenäni oli tuottaa löytöjä, joihin laadullisessa tutkimuksessa päästään tutkimalla ihmisten elämää, käyttäytymistä, sosiaalista liikehdintää tai vuorovaikutussuhteita (Strauss & Corbin 1990). Etsin näitä löytöjä haastattelujen avulla naturalistisella tutkimusotteella, jolla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksesta esiin nouseville löydöille ei aseteta ennalta mitään rajoituksia. Tämä ote edellytti joustavuutta tutkimusasetelmalta, joka johtikin prosessin kuluessa tutkimusongelman uudelleen määrittelyyn. Tutkimus on luonteeltaan holistinen, joka tulee esille siten, että pyrkimyksenäni ei ollut etsiä lineaarisia syy-seuraussuhteita, vaan ymmärtää ja kuvata monimutkaista ilmiöiden kon-

tekstisidonnaisuutta sekä sosiaalisen yhteyden merkitystä (Naukkarinen 1996, Pattonin 1990, 40-41 mukaan).

Keskeistä tässä tutkimusprosessissa on heuristinen näkökulma, joka vaikutti tutkimuksen kaikissa osioissa oman henkilökohtaisen kokemukseni muokkaamana. Bogdanja Biklen (1992) kehottavat teoksessaan ”Qualitative methods for education” tutkijaa pidättäytymään tutkimusaiheesta, jossa hän on suoranaisesti sisällä. Se, onko oma toimintani tukiperhevanhempana liian lähellä tutkimuksen aiheesta sisälläoloa, jää lukijan päätettäväksi. Aiheen tuttuus ja sitä kautta oman työn kehittäminen toimi kuitenkin tässä tapauksessa motivaation ylläpitäjinä sekä helpotti löytöjen merkitysten ymmärtämistä. Myös ihmiselle ominainen tapa ajatella toisten ihmisten merkity maailman asettumisesta selkeään ja johdonmukaiseen järjestykseen merkityksiä eritellessämme, taipui oman kokemukseni ohjaamana hahmottamaan merkitysyhteydet kokonaisina ja moniulotteisina (Varto 1996, 70-71). Tutkimusprosessi noudatteli ”Tutki ja kirjoita”-kirjan tutkimuksen teon ohjeistusta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1998).

4.1 Tutkimustehtävän muotoutuminen

Oma monivuotinen kokemus sijais- ja tukivanhemmuudesta muovasi tutkimustehtävän määräytymistä. Onko antamastani tuesta todellista hyötyä perheelle? Kokemus on osoittanut, että valitettavasti aina ei ole. Pettymysten ohjaamana kysymys tukiperhetoiminnan merkityksestä ja sen suomista mahdollisuuksista on noussut esille usein. Lastensuojelun avohuollon ensisijaisuus edellyttäisi tehokkaita ja toiminnaltaan merkityksellisiä ja riittäviä interventioita. Syksyllä 1999 Jyväskylän sijaishuoltoyksikkö järjesti yhdessä Kuopion vastaavan yksikön kanssa yhteisen kehittämispalaverin, jonka tarkoituksena oli selvittää niitä keinoja, joiden avulla tukiperhetoimintaan saadaan mukaan uusia perheitä. Tilaisuudessa käytiin läpi tukiperhetoiminnan historiaa sekä sille asetettuja uusia tavoitteita. Toimintaa pidettiin tehokkaana, mutta käsitys sen vaikutuksista tuettaviin perheisiin perustui lähinnä sosiaalityöntekijöiden omiin kokemuksiin. Palvelun käyttäjille oli tehty suppea kysely, joka tuki tätä käsitystä. Ilmeistä oli kuitenkin, että oli tarpeellista tutkia toiminnan merkitystä syvällisemmin perheiden näkökulmasta.

Tuettavat perheet ja heidän tarpeensa ovat keskenään hyvin erilaisia, joka tekee tarkemmin määrittelemättömän avun merkityksen vaikeasti ymmärrettäväksi. Kuten Sariolankin (1999) selvityksestä käy ilmi, on avohuollon toimenpiteiden vaikutuksia hankala tutkia, koska usein perheeseen kohdistetaan samanaikaisesti useita toimenpiteitä. Jo tutkimussuunnitelman hahmotusvaiheessa oli selvää, että teen tutkimuksen haastattelemalla palvelun käyttäjiä. Asetin tutkimustehtävän alussa siten, että tarkoitukseni oli tutkia tukiperhetoiminnan kasvatuksellisen tuen merkitystä. Tutkimuksen kohteena olevien vanhempien haastattelujen lisäksi tavoitteena oli haastatella myös lapsia, jotka vierailivat tukiperheessä. Haastattelujen edetessä jouduin osittain muuttamaan tutkimustehtävää. Rajaus kasvatuksellisen tuen merkitykseen osoittautui liian suppeaksi, joten laajensin uuden tutkimustehtävän koskemaan koko tukiperhetoiminnan merkitystä. Tutkimuksen eräänä tuloksena voitaneen pitää sitä, että lastensuojelun avohuollon asiakkaat eivät kokeneet kasvatuksellista tukea ja sen tarvetta niin merkitykselliseksi, että olisivat nostaneet sen avoimen haastattelun teemaksi.

Tutkimuksen päätehtävä oli selvittää;

- Miten lastensuojelun avohuollon tukiperhepalvelun asiakkaat kokevat palvelun merkityksen?

Tutkimustehtävä jakautui seuraaviin osakysymyksiin:

- Miten tukiperhetoiminta prosessinäkökulmasta katsottuna vaikuttaa vanhempien voimavarojen kartuttamiseen?
- Miten vanhempien valtaistuminen tukiperhetoiminnassa toteutuu?
- Minkälaisen merkityksen tukiperhetoiminta saa tuettavan perheen sosiaalisissa suhteissa?

4.2 Tutkimusaineiston keruu ja analysointi

Tutkimustehtävän tarkemman muotoutumisen jälkeen hain tutkimuksen teolle lupaa Sosiaali- ja terveysministeriöltä. Saadussa luvassa (Dnro 76/07/1999) edellytettiin, että yhteydenotot tukiperhetoiminnan kohteena oleviin perheisiin tapahtuvat sen yksikön toimesta, johon perheellä on asiakassuhde ja että yksikkö suostumusta kysyessään informoi asianmukaisesti tutkittavia. Tutkija ei myöskään saa muodostaa saa-

mistaan tiedoista henkilörekisteriä. Lisäksi tutkimustuloksista edellytetään raportoitavan siten, että yksittäinen henkilö tai perhe ei ole niistä tunnistettavissa.

Toteutin tutkimusaineiston keruun haastattelemalla. Päädyin tähän menetelmään tutkimusongelman laaja-alaisuuden sekä avoimuuden vuoksi. Avoimella haastattelulla halusin mahdollistaa sellaisten teemojen esilletulo, jota haastateltavat pitivät keskeisinä. Jyväskylän sijaishuoltoyksikkö postitti haastattelupyynnöt kolmekymmenelle tukiperhetoiminnan piirissä olevalle perheelle. Kirjeiden postittamista hidasti se, että sijaishuoltoyksiköllä ei ollut keskitettyä tietoa tuettavista perheistä, vaan se joutui keräämään tiedot perheistä alueellisilta yksiköiltään. Kerroin haastattelupyynnössä tutkimuksen tarkoituksen lyhyesti ja pyysin perheitä palauttamaan ohessa lähetetyn suostumuksen siinä tapauksessa, että se halusi olla mukana tutkimuksessa. Annoin vastausaikaa kolme viikkoa. Määräajassa suostumuksia palautettiin kuusi ja myöhästyneenä vielä yksi. Koska haastatteluun suostuneiden perheiden määrä oli suhteellisen pieni, ei valintaa esitietojen perusteella tutkimukseen osallistuneiden perheiden kesken ollut mahdollista tehdä. Tutkimuksen tuloksia ajatellen olisi ollut hedelmällistä saada mahdollisimman monipuolinen kuva koko lastensuojelun avohuollon asiakaskentästä. Tässä tutkimuksessa ei esimerkiksi ollut mukana yhtään alkoholiongelmista tai mielenterveysongelmista kärsivää perhettä. Tutkimukseen suostuneista jätin pois perheen, jonka lapsi oli oma tukiperhelapseni sekä perheen, joka ilmoitti suostumuksensa myöhässä. Näin ollen tutkimukseen osallistui viisi perhettä;

Perhe 1: Äiti ja isä avioliitossa keskenään. Isä toimihenkilö, äiti kotona. Perhe asuu uudessa paritalossa. Lapsi kahdeksanvuotias tyttö, jolla diagnosoimaton keskittymiskyvyn ongelma sekä hahmottamishäiriöitä. Tukiperhe ollut vasta muutaman kuukauden.

Perhe 2: Äiti yksinhuoltaja, kotona – äitiyslomalla. Perhe asuu kaupungin vuokra-asunnossa. Lapsia perheessä on viisi, kaikki alle kouluikäisiä. Kuusivuotias tyttö käynnyt tukiperheessä useita vuosia. Toista tukiperhettä on etsitty viisivuotiaalle pojalle. Perheessä käy kodinhoitaja säännöllisesti.

Perhe 3: Äiti yksinhuoltaja, juuri työllistynyt työttömyysjakson jälkeen. Perhe asuu kaupungin vuokra-asunnossa. Lapsi on viisivuotias tyttö, joka käynnyt tukiperheessä noin puoli vuotta.

Perhe 4: Äiti yksinhuoltaja, vuorotteluvapaalla lasten hoitoon ja kasvatukseen liittyvästä toimestaan. Perhe asuu rivitalossa. Lapsia kolme; 17-, 13-, ja 10-vuotiaat pojat,

joista lähinnä 13-vuotias kävi säännöllisesti tukiperheessä puolentoista vuoden ajan. Tukiperhesuhde virallisesti lopetettu – jatkuu ystävyysperhesuhteena.

Perhe 5: Äiti yksinhuoltaja, työtön. Perhe asuu kaupungin vuokra-asunnossa. Lapset kolme vuotias poika ja neljä vuotias tyttö. Lapsilla tukiperhe joitakin kuukausia, mutta tukiperhe joutunut lopettamaan – uutta tukiperhettä odotetaan.

Vaikka suoritin haastattelut avoimena, niin johdattelin haastateltavia teemojen pariin esittämällä heille lyhyen (A4) haastattelurunko, johon olin kirjannut niitä teemoja, joita haastatteluissa oletin sivuttavan. Runko oli valmisteltu myös tukemaan kasvatuksellisen dimenssion esilletuloa. Olin kirjannut haastattelurunkoon muun muassa seuraavia teemoja: kasvatustuettu – oikeus/velvollisuus, psykologinen kasvatustuettu; lapsen persoona, vanhempien arvomaailma, emotionaalinen suhde, moraalikehitys - sosiaalinen kasvatustuettu; yhteydet muihin lapsiin, roolin kehittäminen, yleiset normit, vuorovaikutus - lapsen tunteet ja vanhemmuus. Varsin pian selvisi, että haastattelurungon teemat olivat haastateltaville epärelevanttejä. Tukiperheen merkitys kasvatuksellisenä tukena ei noussut niin merkittäväksi teemaksi, että näissä teemoissa olisi ollut syytä pysyä, joten muutin tutkimuksen tavoitteen suuntaa koskemaan koko tukiperhetoiminnan merkityksen selvittämistä. Haastattelurungon esittämisestä en kuitenkaan luopunut, koska se näytti helpottavan haastattelun aloittamista. Lasten haastatteluiden valmisteluun kuului tutustuminen teokseen ”Studying children in context” (Graue & Walsh 1998) sekä ”Fieldwork with Children” (Holmes 1998). Lasten haastattelut toteutuivat ainoastaan yhden lapsen kohdalla, vaikka suostumukset heidän haastatteluunsa oli saatu etukäteen. Muut lapset kieltäytyivät haastattelutilanteesta. Edellä mainitut kirjat toivat kuitenkin tutkimukseen ymmärrystä niiltä osin kun oli tarpeen tehdä tulkintaa lasten vanhemmilleen antamista merkityksistä koskien tukiperheen luona vierailuja.

Haastattelujen litteroinnin tuloksena syntyi 125 sivua analysoitavaa tekstiä. Aloitin analyysin tekemisen tekstin tarkalla lukemisella ja sieltä erilaisten teemojen esille nostamisella. Tässä vaiheessa tarvitsin tutkimukselle sitä ohjaavat taustateoriat. Tutkimuksen alussa tavoitteenani oli soveltaa ekokulttuurisen teorian ajatusta siitä, että ympäristön ekologiset vaikutukset välittyvät kunkin perheen päivittäisiin rutiineihin ja siten ovat määräävässä asemassa lastensuojelun avohuollon tarpeen syntymiselle ja perheiden selviytymiselle tukiperhepalvelun turvin. Avoin haastattelu ei kuitenkaan tuottanut sellaista aineistoa, jota tämän teorian käyttäminen tutkimusta ohjaava-

na tautateorian olisi vaatinut, joten luovuin sen käytöstä. Sen sijaan vanhemmuus yleisesti, vanhempien voimavarat sekä vanhempien valtaistuminen, sosiaalisen tuen merkitys ja lapsen saama tuki olivat teemoja, jotka nousivat aineistosta. Tämä ohjasi tutkimusta ekologisen näkökulman, valtaistumista sekä voimavaroja vanhemmuudessa selvittäneiden teorioiden käyttöön ottoon. Tein ensimmäinen koodauksen näihin ryhmiin käyttämällä tekstissä värikoodeja. Tuloksena oli kuitenkin liian suuret ja hankalasti käsiteltävissä olevat ryhmät. Näihin ryhmiin jaottelu edellytti myös liian pitkälle meneviä tekstin analyyssejä, jotta tutkimuksen lukija pystyisi seuraamaan johtopäätösten syntyä. Tein koodauksen teemoittan siis uudestaan ja nyt leikkaustekniikalla. Teemoihin jaottelu tapahtui niiden kuvaavien käsiteluokkien avulla, joiden kautta myös esittelen tutkimuksen tulokset. Näin tehdyllä jaottelulla syntyi sopivan kokoisia kokonaisuuksia, joista analyysin tekeminen oli johdonmukaista ja selkeää. Tutkimuksen luettavuuden parantamiseksi olen yhdistänyt tutkimuksen tulosten ja siitä tehdyn analyysin samassa luvussa esitettäväksi. Samoin aikaisempien tutkimusten kanssa käytävä vuoropuhelu tulee esille siinä yhteydessä

4.3 Tutkimuksen luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen luotettavuus on yhteydessä löytöjen huomionarvoisuuteen sekä niiden vakuuttavuuteen. Näistä tutkija voi varmentua tekemällä tutkimustyötään siten, että vastaavuus (*credibility*), siirrettävyys (*transferability*), vahvistettavuus (*confirmability*) sekä tutkimustilanteen arviointi (*dependability*) täyttävät niille asetetut kriteerit (Lincoln & Guba 1985). Tässä tutkimuksessa *vastaavuutta*, jolla tarkoitan tehtyjen johtopäätösten vastaavuutta tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden omiin ajatusrakennelmiin, varmensen tekemällä haastattelut huolellisesti sekä esittämällä haastattelujen kuluessa varmentavia kysymyksiä sekä niistä johdettuja päätelmiä. Osallistujilla ei ole ollut mahdollisuutta tarkastaa tutkimusta, mutta keskusteluja tuloksista olen käynnyt muiden vertaisryhmään kuuluvien henkilöiden kanssa. *Siirrettävyyteen* pyrin rikkaalla kuvailulla. Se, kuinka hyvin tämän tutkimuksen löydöt on siirrettävissä toiseen kontekstiin on kuitenkin yhteydessä ympäristön ja tilanteiden samankaltaisuuteen. Kontekstisidonnaisuudella viitataan myös ihmisen kokemusmaailmaan, jonka kautta merkityssuhteet ovat ymmärrettävissä. Tämä tajunan sisällöllinen kokonaisuus on aina yksilöllinen. (Perttula 1995.) *Vahvistettavuus* on vaati-

nut aineiston tarkkaa dokumentointia sekä tietoisuutta subjektiivisuuden vaikutuksista tutkimuksen tuloksiin. Erityisesti haastattelujen erilainen ilmapiiri sekä tuntemani empatia edellytti jatkuvaa tiedostamista ja reflektointia, jotta vahvistettavuuden kriteeri täytyisi. *Tutkimustilanteen arviointi* on tapahtunut tutkimuksen ohjaajan kautta.

Luotettavuuteen liittyy selkeästi myös käytetty kieli sekä kirjoittajan taito tehdä tekstistä tieteellistä. Retoriikan keinoin tehty tarkka analyysi ja raportointi ovat hyviä keinoja vakuuttaa arvioijat tutkimuksen tieteellisestä kestävydestä. (Eskola & Suoranta 1999.)

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

5.1 ”Kylmä kylpy ja loputtomat fillarinketjut” - asiakkuuden synty

Tässä luvussa käsitelen asiakkuuden syntyyn vaikuttaneita tekijöitä, vanhemman uupumuksen riskejä lapsen kasvatuksessa sekä koko sitä prosessia, jonka perheet ovat käyneet läpi matkalla tukiperhepalvelun asiakkaiksi. Vaikka prosessit ovat hyvin yksilöllisiä ja näin myös matkakertomukset eroavat toisistaan suuresti, niin yhteiseksi, perheiden kannalta merkittävimmäksi asiaksi tässä luvussa nousee vanhemman mahdollisuus vaikuttaa perhettään koskeviin päätöksiin.

5.1.1 Taustaa tukiperhepalvelutarpeen kehittymiselle

Tilanteet, joissa perheille tuli tarvetta ulkopuolisen avun saantiin, vaihtelivat suuresti. Koska perheet toimivat myös hyvin yksilöllisten voimavarojensa turvin, ei ole mahdollista osoittaa mitään erityistä avuntarpeelle herkistävää tilannetta. Tutkimukseen osallistuneista viidestä perheestä neljä oli yksinhuoltajien vastuulla. Yksinhuoltajien uupumus näytti olevan yhteydessä joko pitkään jatkuneeseen sosiaaliseen eristäytyneisyyteen tai vaikeaan avioeroprosessiin.

Vaikea erotilanne, jossa äidillä oli pelko lasten käyttämisestä lyöntivälineenä sekä isän huoltajuuden murtumisesta, muodostui äidin voimavaroille ylivoimaiseksi siitä-

kin huolimatta, että yritystä tilanteen hoitamiseen omin voimin oli. Äiti otti itselleen vastuun myös lasten ja isän välisistä suhteista, joiden hän katsoi olevan vaarassa murtua kokonaan. Näin äiti käytti energiaansa asiaan, jonka määrittäminen ei ollut hänen itsensä vallassa. Erityisen vaikeaksi erotilanteen teki voimavaroja kysyvien asioiden kasaantuminen samaan ajankohtaan. Äidin vakava sairastuminen sekä opiskeluun liittyvät velvoitteet kuluttivat kohtuuttomasti voimavaroja, joita äiti olisi tarvinnut lastensa tukemiseen sekä oman tilanteensa selkeyttämiseen. Kovalla tahdonvoimalla sekä sitkeydellä äiti saattoi kuitenkin selvitä kaikkien vaikeimman ajan yli, vaikkakin oli selkeästi tietoinen voimavarojensa hiipumisesta.

Mä luulen, että mä itse olin aika ponteva yrityksissäni sillä tavalla pitää sitä tilannetta, että vene oli kaatunut ja me kaikki jouduttu kylmään veteen ja musta tuntu, että pysy rauhallisena ja polje sitä vettä ja kerää ne lapset siihen ympärille ja kannattele sitä juttua pinnalla, että kylmä kylpyhän se oli, mutta että kyllä tästä selvitään ja sitten oli niitä lomanviettomalleja ... (4/3)

Mulla oli kyllä itelläni yritystä sellaseen elämän järjestelyyn ja sitten tota kovasti mä vetosin siihen isään, et hei tota älä päästä jäätymään sitä vettä välillä ja mäkin uin kuin sorsa sitä lasten ja isän väliä ja ehkä tein turhaa työtä ja sillä tavalla karhunpalveluksen koko asialle sillä, että yritin ja vetosin ja vetosin ja sit kun multa ote kirposi mä tajusin, et aika pitkään uituani sitä väliä sit mä aloin uida niinku niiden lasten ympäri, ettei se vesi jäädy, et kohta ne kyllä jäätyy kiinni, kun mä uin ja väsyttän itteni siinä kohtaa isän ja lasten väliä uidessani ja siinä kohtaa mä aloinkin uida sitten kiekkoa. (4/3-4)

Silloin kun meidän ero lähti käyntiin, se oli samana päivänä, kun me menimme sit sovitteluun, olisiko ollu kymmeneltä sinne sostoimistoon, et me sovitaan siellä lasten huollosta ja tapaamisista ensimmäisen kerran ja tuota tuota saman päivän aamuna mä olin sit käynny jossain laboratoriossa ja et siinä vaiheessa mä olin onnellisen tietämätön, et mitä kaikkea on edessä, mut se tapahtumien yhtäaikaisuus siinä ja sitten se matka siitä, mä olin puolivälisä opintojani, olin ottanut opintovapaata ja tajuan, et hei nyt mulla on tää päättövuosi edessä kaikkine kiemuroine ja kikkaroine, mut kuitenkin se selkeä selviytymisen meininki ja sit mä jouduin, et mä tavallaan pidin sitä sairauttakin sit vuodeks eteenpäin, et nyt mulla ei ole kertakaikkiaan aikaa taikka halua taikka uskallusta taikka voimaa taikka mitä lie. (4/29)

Yleisempänä ryhmänä tutkimuksessa olivat äidit, joiden tarve tukiperhepalvelulle oli kehittynyt hiljalleen oman uupumuksen kautta tilanteessa, jossa äiti oli yksin vastannut lastensa kasvatuksesta. Taustalla oli joko ero vuosia sitten tai yksinhuoltajuus

lapsen syntymästä asti. Kaikki nämä perheet, joita tutkimuksessa oli kolme (N5), olivat saaneet tuekseen joko kodinhoitoapua tai lapselleen päivähoitopaikan ennen siirtymistään tukiperhepalvelun asiakkaiksi.

Mä oon ollu niinku yksinhuoltajana kolme vuotta, Kari oli ihan pieni kun me ollaan jääty keskenään ja tota mulla kyllä kodinhoitaja kävi, mut sitten tuli, mä tuota noin kysyin, mun tuttavillani oli ollu tukiperhesysteemiä, oliko mulla niinku mahdollista saada, joskus tuntuu, että ei niinku jaksa. (5/1)

Ainoastaan yhdessä perheessä, jossa myös lapsen huoltajat olivat avioliitossa, syynä tukiperheen tarpeeseen oli lapsen vaikeahoitoisuus.

Yhteistä tutkimukseen osallistuneiden perheiden ajautumiselle avohuollon asiakkaiksi oli kuitenkin se, että apua haettiin vasta siinä vaiheessa kun omat voimavarat olivat todella vähissä. Neljässä perheessä huoltaja on itse todennut oman uupumuksensa ja hakeutunut sosiaalitoimistoon, mutta yhden äidin kohdalla avun tarpeen on huomannut perheen asioissa mukana ollut sosiaalityöntekijä.

Niin, no viime talvena, et se oli jotain ... niin viime talvena, et mulle tuli tota totaalinen sippi sitten, että... Et se oli varmaan tammi-helmikuuta, et mulle etsitään tukiperhe ja sit et mistä päin ja miten äkkiä. (3/1)

Ja varmaankin meidän oma sosiaalityöntekijä, jonka kanssa on neuvoteltu näitä huolto- ja tapaamisasioita, varmaan sitten vaistosi sen, että kyllä tässä varmaan joku apu olisi tarpeen ja tätä tukiperhettä alettiin sitten etsiä. (4/3)

Tulo lastensuojelun avohuollon asiakkaaksi on aina yhteydessä vanhemmuuteen ja siihen käytettävissä oleviin voimavaroihin. Vanhemmuus toteutuu sosiaalisessa kontaktissa sekä perheenjäseniin että muuhun ympäristöön. Tämä tekee riittävän vanhemmuuden arvioinnin hyvin moniulotteiseksi ja vaikeaksi. Tilannekohtaisuus tekee vanhemmuudesta myös hyvin haavoittuvan. Vanhemmuuden murtumisen uhka tulee esille esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhempi joutuu kokemaan odottamattoman elämänmuutoksen. Tällainen muutos on esimerkiksi avioero, jossa vanhemmuus yksinhuoltajuuden kautta joutuu kriisiin. Se kuinka yksilö siitä selviää riippuu hänen kyvyistään ratkaista ristiriita itsensä ja ympäristön odotusten ja vaatimusten välillä.

Tätä kriisiä elämänkaaren vaiheteorian kehittäjä Erikson nimittää kehitystehtäväksi, jonka yksilö kohtaa elämäkulkunsa aikana siirtyessään elämänvaiheesta toiseen. Siirtymiä on kahdenlaisia, normatiivisia eli ennakoitavia ja säännönmukaisia sekä idiosynkraattisia eli odottamattomia elämänmuutoksia. (Erikson 1980, 1994.) Tätä taustaa vasten yksinhuoltajuutta tulisi tarkastella tässäkin tutkimuksessa kunkin vanhemman oman elämänkaaren kautta eli onko yksinhuoltajuus oma valinta ja sitä kautta normatiivinen siirtymä vanhemmuuteen vai onko kyseessä odottamaton elämänmuutos. Kriisi ja stressitekijät määrittyvät näin eri pohjalta ja yksinhuoltajuuden esiin nostaminen yksiselitteisenä olosuhdetekijänä asettuu eri asemaan.

Arvioidessaan perheen ajautumista avohuollon asiakkuuteen vanhemmat eivät tuoneet lainkaan esille suhdettaan lapsiin. Vaikka vanhemmuuteen liittyvät stressitilanteet arvioidaan yleisemmin voimavarojen, avioeron, yksinhuoltajuuden ja sairauden kautta, on merkittävänä tekijänä alettu pitää myös vanhempien suhdetta lapseen. Tämä suhde tuo vanhemmille paljon iloa, mutta myös turhautuneisuutta ja harmia. Tämän jokapäiväisen stressitekijän vanhemmat joko kykenevät käyttämään muutoksen alkuunpanijana tai kokevat ylivoimaisena voimavaroihinsa nähden. (Crnic & Acevedo 1995, 277-289.)

Tämän tutkimuksen perusteella vanhemmat itse näkivät asiakkuuden alkuun syiksi lähinnä tilannekohtaiset tapahtumat tai perherakenteesta johtuvat tekijät.

5.1.2 Äidin uupumus

Perheiden tilanteisiin nähden suhteellisen myöhäiseksi ajoittunut avun hakeminen kärjisti äitien jaksamisen ääri rajoille. Omien voimavarojen loppumisen myöntäminen oli selvästi vaikea asia kaikille vanhemmille. Yhden äidin kokemat tuntemukset kuvaavat hyvin sitä sisäistä myllerrystä, mikä näihin tilanteisiin helposti liittyy. Vaikka vain yksi äiti pystyi näin avoimeen tunteittensa kuvailuun, antoivat toisetkin viitteitä vastaavanlaisista peloistaan ja sisäisestä kamppailustaan.

Siinä vaiheessa mä luulen, että on kauheen kypsä siihen, että mä en jaksa enää yhtään, että jumalauta, tuokaa mulle revoli, niin mä kohta ampua nasautan ne kaikki tohon riviin, mikä tilanne varmaan mullakin väijyi jossakin. Mä en tiedä millä ihmeen sankaruudella mä oon sitten

mukamas itteni vyöttäny ja tota selvinny niistä päivistä ja ajoista,...
(4/39)

... kyllä kai sitä kun oikein pinna käryää voi tehdä mitä vaan sitten.
(2/18)

Uupumuksen tunnistaminen ei vielä saannut äitiä hakemaan apua itselleen ja lapsilleen, vaan äidin tuntema vastuu lapsistaan sai hänet siirtämään omien tarpeittensa huomioon ottamisen johonkin kaukaiseen tulevaisuuteen. Kulttuurimme tunnusomainen piirre suljetusta perheestä sekä vastuun jakamattomuudesta tulevat tutkimuksen tuloksissa hyvin esille. Oman ajan ja tilan saaminen nousi esille kaikissa perheissä uupumuksesta puhuttaessa. Joskus vapaa-aika rajoittui puoleen päivään lasten ollessa päivähoidossa kahtena päivänä viikossa. Tämän ajan äiti on voinut käyttää lasten aiheuttamien sotkujen siivoamiseen. Äidit kokivat paljon ristiriitaisia tunteita, joiden kanssa eläminen on kuluttanut suuresti voimavaroja.

..... et se semmonen oman yksityisen tilan tarve ja kaipuu ei päässy mulla edes nousemaan, mä olin jotenkin vyöttäny itteni, et tää on nyt tullu sulle Riitta koko potti ja tästä kuule ota kymmenen vuotta niinku etiäpäin ja sitten aletaan kattomaan, että oliko sulla jotain omaa elämää ja mitään niinku omiin ihmissuhteisiin ja mihinkään niinku voimavaroja ja siihen saakka nyt polet ja polet, kyllä ketjuja riittää, et se on semmonen, mä oon varmaan ollu kauheen poikki ja väsynyt.....että toisaalta toivois, että jumalauta häipykää täältä kaikki, että tupa tyhjäksi ja mä en ole kuulkaa puoleentoista vuoteen ollu yksin kotona yhtään ainutta päivää, että suorikaa tiehenne vaikka minne. (4/39)

Vanhempien uupumus ilmeni monin tavoin. Äiti saattoi tuntea itsensä hyvin voimattomaksi lastensa kasvatuksen suhteen tai sitten hän tunsu itsenä ärtyisäksi ja sitä kautta aggressiivisetkin tuntemukset tulivat esille. Tutkimuksen tulokset eivät osoita, että yhdenkään perheen kohdalla äidin uupumus olisi johtanut fyysiseen kaltoinkohteluun lapsia kohtaan. Riski lapsen fyysiseen ja psyykkiseen kaltoinkohteluun on kuitenkin aina stressitilanteessa olemassa, joten perheiden tukijärjestelmien kehittäminen on ensiarvoisen tärkeää (Paavilainen, Åstedt-Kurki 1999).

5.1.3 Vanhempien toimintaan kohdistamat odotukset ja päätöksiin vaikuttaminen

Kun tarve tukiperheestä oli sosiaalitoimiston edustajan kanssa yhdessä todettu ja siihen liittyvät selvitykset tehty, on perheillä alkanut odotusaika, jonka pituus on vaihdellut kuukaudesta yli vuoteen. Tämä aikana vanhemmilla on ollut mahdollisuus myös selkeyttää odotuksiaan tukiperhepalvelun suhteen. Tutkimukseen osallistuneista perheistä yhdellä oli edelleen se tilanne, että yksi lapsi oli saannut tukiperheen, mutta toinen oli äidin mukaan odottanut tukiperhettä jo yli kolmen vuoden ajan. Syyksi siihen, että poika ei ole tukiperhettä saannut, äiti arveleli lapsen vilkkautta ja vaikeahoitoisuutta. Lukuun ottamatta tätä tapausta, näyttäisi siltä, että sillä, minkälaiseen tilanteeseen tukiperhettä tarvitaan, ei ole ollut odotusaikaan nähden merkitystä. Vaikutti siltä, että tuen saanti oli hyvin sattumanvaraista ja enemmän kiinni siitä, oliko tukiperheitä saatavilla. Perheitä ei kuitenkaan yleensä jätetty yksin, vaan heille tarjottiin muunlaista avohuollon palvelua, joka kuitenkin usein todettiin riittämättömäksi.

Sitä ootettiin yli vuoden, mulle sanottiinkin ihan suoraan, et sitä ei tiää kuinka nopeasti löytyy sitten semmonen perhe, et ei niinku oo. (3/10)

No niitä ei ollut paljon tarjolla, itse asiassa ne oli kiven takana. Helmikuussa me jätettiin hakemus ja meillä kävi sitten sosiaalityöntekijä maaliskuun lopulla, sit se jäi vähäksi aikaa niinku roikkumaan se tilanne. Sit kesällä oli sitten joku perhe, mut siihen tuli jotain ja ilmeisesti se ei sit onnistunutkaan. Me oltiin sit jo lokakuulla kun saatiin se tieto On tässä itelläkin moneen kertaan se mieli sitten vaihdellu, kun me ei sitten voitaskaan pitää tyttöä kotona koko ajan. (1/1)

Ja tota niin sitten sosiaalityöntekijä rupes heti kyselemään sitä ja pikaisesti, se oli kyllä et kuukaudessa sai sitte, sattu käymään hyvä tuuri. (5/1)

Joidenkin perheiden kohdalla tuen saannin odottaminen oli venynyt hyvin pitkäksi aikaa ja kun vielä huomioidaan korkea avun hakemisen kynnys, eivät kaikki perheet ole saaneet tarvitsemaansa apua oikea-aikaisesti. Tämän viivästyksen aiheuttamia haittoja ei kuitenkaan tämän tutkimuksen yhteydessä ole selvitetty

Perheiden tulo avohuollon asiakkaiksi tapahtui siis tilanteessa, jossa vanhempien voimavarat olivat vähäiset. Asiakkuuden alkuun oli kaikissa tapauksissa kuulunut perheen tilanteen kartoittaminen ja tuen tarpeen määrittely käytyjen keskustelujen

pohjalta. Kirjallista huoltosopimusta ei kuitenkaan otue tehty yhdenkään perheen kanssa. Merkittävää kuitenkin on se, että vanhempien käsitys tukiperhetoiminnasta muovautui usein vasta käytännön kautta. Myös toiminnan sisältö ja siihen suunnatut odotukset olivat tarkemmin määrittäneet vasta tukisuhteen aikana. Tämä viittaisi siihen, että vanhempien vaikuttamismahdollisuudet oman tilanteensa helpottamiseksi olivat olleet rajalliset, koska he eivät ole olleet tietoisia siitä, mihin annettu apu kohdennettiin ja mitkä olivat tavoitteet. Toisaalta myös puute tukiperheistä rajoitti vanhempien mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mitä he toiminnalta uskalsivat odottaa. Avun tarve oli usein niin suuri, että sen sisältö oli toisarvoista.

Mä en tiennyt ollenkaan mitä se on, kun sitte vasta nyt, kun Reetta rupes käymään siellä ja mä oon tutustunut niihin – ei ollu kukaan selittänyt, et mitä se niinku loppujen lopuks on. (2/2)

Mä oon, sillai mä sille sosiaalityöntekijälle sanoin, et mä oon ihan tyytyväinen, jos vaan löytyy, että en ronklaa mistään, et tuota niin, ite kun en oo työelämässä, et se on vapaasti valittavissa, et en oo laittanu ehtoja. Päinvastoin mä oon iloinen, et joku jaksaa ottaa niinku ventovieraat lapset hoitoon ja jaksaa tehdä tommosta. (5/8)

Joitakin käytännönläheisiä toivomuksia vanhemmilla oli tukiperheen suhteen kuitenkin ollut. Nämä toivomukset koskivat lähinnä tukiperheen rakennetta, kuten samankäisiä lapsia. Lapsen allergisuus asetti joissain tapauksia omat vaatimuksensa. Tukiperheen vanhemmilta odotettiin kärsivällisyyttä ja ymmärtäväisyyttä lapsia kohtaan. Yhdessä perheessä, jossa odotettiin uutta tukiperhettä edellisen lopetettua, toivottiin tukiperheen tuovan lapsille erilaisen mallin perheestä.

Karille ja Tiinalle se on .. tai mä tarkoitan, että olis samalla niinku isä ja äiti kanssa lainausmerkeissä, et sais siellä toisenlaista perhekasvatusta kun mitä mulla on ja mulla ei aina pinna jaksaa siihen keskittyä, että ne niinku näkis sitä oikeeta perhe-elämää. Kotona tää on vaan puolta perhe-elämää, kun se isähahmo puuttuu kokonaan. Ja sitten tulee sieltä sit kuitenkin rakkaita kasvatusohjeita niille. Kari ja Tiina kuuntelee vieraita paremmin kuin minua ja ne uskoo sitä paremmin kuin minua ja silloin se on niinku mulle rikka rokassa. (5/8)

Kaikissa tapauksissa perheet, pitkästä odotusajasta huolimatta, eivät olleet valmiita hyväksymään ensimmäistä heille tarjottua tukiperhettä. Odotukset, joita tukiperheen suhteen oli avun tarvitsijalle syntynyt, eivät aina täyttyneet. Vaikka sosiaalityönteki-

jöiden kanssa käydyissä keskusteluissa oli selvitetty perheiden odotuksia, jouduttiin heille tarjoamaan näistä odotuksista poikkeavia tukiperheitä. Kuten edellä selvitettiin, saattaa suuri avuntarve vähentää siihen kohdennettuja odotuksia. Pelkona oli myös avun saannin evääminen. Ainoastaan yhdessä tapauksessa äiti ei hyväksynyt heille tarjottua tukiperhettä. Hyvin perustellut syyt koskivat lähinnä yhden lapsen tarvetta saada itselleen erityistä huomiota yksilönä, ei suuren ryhmän jäsenenä.

....., mutta kyllä se oli todellakin pitkä odotusaika ja sit yksi perhe olis löytynyt, se oli jostain --- suunnalta tai jostain kauempaa maaseudulta ja se oli perhe, jolla oli paljon lapsia, oliskohan ollu neljä omaa lasta. Se oli ensimmäinen, jota tarjottiin, mut kuitenkin joku sai mut siitä kieltäytymään, et se sellanen, et se on ihan hyvä perhe, mutta ei parhain perhe meille, et se meidän kuopuksen tarvitsevuus, et en olisi se seitsemäs, se oli sit mulla jotakin, et niin kranttu olin, et sanoin, et jäähään vielä odottamaan ----- Tilanteessa siinä, että olin opiskeleva yksinhuoltajaäiti, joka polkupyörällä vei lapsen aamulla päiväkotiin ja jätän sen kahdeksikymmenenneksiensimmäiseksi lapseksi ryhmässä, että saa se sellasen ilosen ryhmäkokemuksen päivähoidosta, että kiva olla porukassa, mutta sehän on sellasta, että kuka tykkäis just musta ja että ketään muuta ei olis olemassakaan, että se olisi tarpeen. Musta tuntui, että täytyy löytyä vielä parempi vaihtoehto ja sit me jäätiin odottelemaan. (4/5-6)

Vanhempien mahdollisuus vaikuttaa tukiperhesuhteeseen omien odotustensa kautta ei rajoittunut ainoastaan suhteen alkuun, vaan vaikuttaminen tai vaikuttamisen puute oli hyvin merkittävää myös suhteen lopussa. Tutkimukseen osallistuneiden perheiden tukiperhesopimukset oli kaikki tehty voimassaoleviksi toistaiseksi. Joissakin oli erikseen määritelty vuositarkastuksen ajankohta. Siinä yhteydessä oli tarkoitus arvioida tilannetta uudelleen. Yllättävä tekijä tukisuhteen loppumiseen löytyi sosiaalityöntekijän vaihtumisesta sekä hänen erilaisesta tilannearviosta edeltäjäänsä nähden. Huomionarvoista tässä tapauksessa on myös erillään asuvan isän erilainen näkemys tukiperheen tarpeellisuudesta. Isän mielipiteen vaikutusta tehtyyn päätökseen ei tutkimuksen perusteella voi tehdä. Äidin mielipiteellä ei kuitenkaan näyttänyt olevan mitään merkitystä. Myös lapsen tarvitsevuus jäi toissijaiseksi.

Sen kevään se meni pitkäks ja sen kesän sitten niin, että tota joku tomonen vuosijuhla siellä vietettiin ja saunottiin ja sitten syksyllä, silloin meillä vaihtu se meidän sosiaalityöntekijä ja tää uus oli sitten sitä mieltä, että kun te ette ole mikään lastensuojeluperhe. Mä olin sitten ällistynyt ja kummissani ja toisaalta jotenkin sillä tavalla kauheen pahoilla mielin, mutta en sitten osannut sen tukiperheasian puolesta,

mutta soitin sitten hänelle myöhemmin ja vetosin, et eiks se vois ainakin Pekan osalta jatkua, koska Matti oli nyt löytänyt isän ja se on ihan kiva asia, mutta että Pekka siellä mielellään käy, et sinne on niin hyvä mennä. niin ne oli tota sitä mieltä, että mehän saadaan nyt keskenämme tehdä ihan mitä halutaan, mutta se tukisuhde nyt loppu.
(4/20)

Sosiaalityössä on viime vuosina korostettu paljon asiakkaan merkitystä palvelujen määrittäjänä ja oman elämän parhaana asiantuntijana. Tämä edellyttää työntekijältä aitoa kiinnostusta asiakkaansa ongelmista sekä hänen niille antamista merkityksistä. Tasavertaisen vuorovaikutussuhteen edellytyksenä on, että työntekijä pyrkii olemaan myös asiakkaan ongelmien kanssa dialogisessa suhteessa eli sisäistävän ongelmat ilman liiallista itsensä suojausta, jolloin asiakkaan ongelmat ikään kuin elävät ja tulevat määritellyiksi uudelleen vuorovaikutussuhteissa. (Mönkkönen 1996.) Vuorovaikutussuhteen toteutumiseen vaikuttaa kuitenkin osapuolten eriarvoisuus yhteiskunnallisen ja taloudellisen valta-aseman, professionaalisen arvostuksen ja intressien suhteen (Payne 1996, 130). Lisäksi vuorovaikutussuhde edellyttää vanhemmilta avoimuutta ja aktiivisuutta tilanteen selvittämiseksi. Vanhemmat tarvitsevat kuitenkin paljon tietoa heidän käytettävissään olevista palveluista ja niiden sisällöistä. Tutkiperhetoiminnasta saatava tuki näyttäisi olevan hankalasti määriteltävissä, koska tutkimukseen osallistuneista vanhemmista vain yhdellä oli toiminnan alussa täysin selvä kuva siitä, mitkä ovat tämän tuen funktiot.

Vanhempien täysivaltainen ja aktiivinen osallistuminen lapsensa ja oman elämän-tilanteensa hallintaan edistää vanhemmuuteen kuuluvaa vastuullista vallankäyttöä ja vähentää avuttomuutta. Tällöin puhutaan valtaistumisesta. Tämä edellyttää myös ammatti-ihmisiltä perhekeskeistä työtettä, jossa vanhemmat yhdessä heidän kanssaan työskennellen etsivät voimavara-lähtöisiä ratkaisuja perheen tilanteeseen. (Määttä 1999.)

Vanhempien valtaistuminen näytti olevan yhteydessä vanhempien käytettävissä oleviin voimavaroihin, joihin luen myös tiedon tukiperhetoiminnan merkityksestä. Myös siinä tilanteessa, jossa vanhempi pystyi siirtämään tämän tukiperhetarvittevuuden omista tarpeistaan lapseen, oli vanhemman itselleen ottamalla vallalla ja osallisuudella lapsensa parhaan määrittämiseen suurin merkitys. Sosiaalityöntekijän erityinen asema sekä asiantuntijana että päätöksentekijänä hänen päättäessään asiakkuuden loppumisesta ja sitä kautta ”lapsen parhaasta” muutti kuitenkin tilannetta ratkaisevasti. Tarja Heino (1997) on tutkinut asiakkuuden hämäryyttä lastensuojelus-

sa ja todennut sosiaalityöntekijän kaksisuuntaisen roolin olevan asiakkaan kannalta hyvin ongelmallisen (Heino 1997, 369).

Lastensuojelun avohuoltoa on myös ammatti-ihmisten vaikea mieltää lastensuojeluksi. Lastensuojelulaki ei kuitenkaan erota sitä varsinaisesta lastensuojelusta. Se missä vaiheessa asiakas siirtyy varsinaiseksi lastensuojelun asiakkaaksi ei määritä palvelutarvetta. Ennalta ehkäisevänä lastensuojeluna avohuollon asiakkaiden ryhmittely varsinaiseksi lastensuojelun asiakkaaksi sekä vain asiakkaaksi näyttäisi vaarantavan ennaltaehkäisevän lastensuojelun tavoitteita. Tukiperhetoiminnan funktio on nimenomaan ennaltaehkäisevän lastensuojelun puolella.

5.1.4 Lapsen tarpeet

Lasten tarpeet määrittyivät yleensä tarkemmin vasta tukisuhteen alussa. Vanhemmille tuntui olevan hankalaa asettaa lapsen tarpeiden mukaisia vaatimuksia tukiperheille siinä vaiheessa kun perhettä vasta etsittiin. Toisalta lasten tarpeet olivat myös hyvin vaatimattomia eikä kukaan vanhemmista esittänyt mitään sellaisia erityisvaatimuksia, joita ei olisi tavallisissa tukiperheissä pystytty täyttämään. Lasten tarpeet keskittyivät lähinnä vertaisryhmän tuomaan kasvatukselliseen tukeen, jonka avulla lapsi saattaisi oppia sosiaalisen kanssakäymisen sääntöjä. Nämä tarpeet korostuivat perheissä, jossa lapsella ei ollut sisaruksia. Toisaalta taas viisilapsisen perheen tytär kaipasi omaa rauhaa, joka mahdollistui tukiperheessä.

Kun pääsee yksin olemaan, sehän se sille niin tärkeätä on. Se kun tässä on monta lasta, nii ei sitä silleen pysty niin. Se, kun on koko ajan muita. Se on kuitenkin niin erilaista” (2/4)” mul on poika kamalan villi, se on tosi villi ja nehän riitelee Reetan kanssa ihan älyttömästi ja sit Reetalla ei olis semmosta lomaa siin, jos ne olis samas paikassa. (2/6)

Se on hankala, kun tässä ei ole Karin ikäistä poikaa ja tyttöjen kanssa joutuu leikkimään.....Se on myös siellä tukiperheessä, jos siellä on poikia, niin Karikin saisi kavereita, et voi olla, jos on tyttöjä talo täys, niin voisi olla hankalampaa Karin lähteminen. (5/13)

Mä oon yrittänyt sitä vähän ohjata, et sä oot kuitenkin sosiaalisesti lahjakas, mitä iloa siitä on, että osaa halkaista atomin ytimen, mutta että on sitten muuten ihan töllön tötterö, että kyllä siinä on paljon hyvää, että vaikka sitä äiti ja tati kuinka sanois, niin se ei ole se tuki niin merkittä-

vä, kuin että se tulee sieltä vertaisryhmästä, että siinä penkissä näkee, et hei tolla on samanlaiset näppylät naamassa ja sitä ihan yhtäläillä vai- vailee jotkut asiat. (4/44)

Lapsi, jolla oli keskittymiskyvyn puutetta tarvitsi perheen, jossa hänen tarpeensa otetaan huomioon. Perheen ainoana lapsena leikkiminen samanikäisen tukiperheen biologisen lapsen kanssa kehitti paitsi keskittymiskykyä myös kommunikointitaitoa sekä lähettäjänä että vastaanottajana.

Hänellä on tää sosiaalisen tilanteiden taju joissakin tilanteissa hyvin heikko, hän ei niinku tiedä sellasia sanomattomia sääntöjä, et siinä pitää aika paljon tukea. Tää on myös siinä mielessä tärkeätä tukea, et siinä on tilanteita, jossa ollaan toisen lapsen kanssa niin, et tapahtuu tiettyjä juttuja ja sitten taas aikuinen heti puuttuu niihin. Ja sitten taas täällä kotona ei ole muita lapsia. Onhan siitä ollu puhetta, että joku kaveri tulis yöksi, mut ei oo vielä ollu. (1/11)

Hänellä on toi oman toiminnan ohjaaminen aika heikkoa ja siinä täytyy aina muistuttaa mitä oltiin tekemässä, muuten se venyy niin tolkutto- man pitkäksi aikaa. (1/4)

Vanhemmat määrittivät lastensa tarpeita lähinnä olosuhteiden ja toiminnan kautta. Yhdelläkään vanhemmista ei ollut suoraan kasvatukselliseen tukeen liittyviä odotuk- sia. Tässä esiintulleita odotuksia ja niiden merkityksiä käsitellään tarkemmin toimin- nan toteutumista käsittelevässä luvussa.

5.2 ” Perunaverkkarit ja K-16-leffat” - tukiperhetoiminnan merkitys perheelle

Ne merkitykset, jotka on suoraan johdettavissa itse tukiperhetoiminnasta esitellen tässä luvussa. Tutustuminen tukiperheeseen ja lapsen sopeutuminen uuteen tilantee- seen luovat pohjan koko toiminnalle. Siitä lähtee muodostumaan myös lapsen biolo- gisen perheen ja tukiperheen vanhempien suhde, joka vaikuttaa tuen tärkeyden muotoutumiseen yhdessä lapsen kokemusten kanssa. Viimeisenä käsittelen toimintaa lapsen kannalta.

5.2.1 Tutustuminen tukiperheeseen

Tieto siitä, että tukiperhe oli löytynyt ja toiminta olisi mahdollisuus aloittaa oli perheille suuri helpotus. Tilanteeseen suhtauduttiin suurin odotuksin sekä kiitollisuuden tuntein. Tutkimuksen perheet eivät pitäneet palvelun saantia itsestäänselvyytenä, vaan heillä kaikilla oli se käsitys, että tukiperheitä oli vaikea löytää ja jo siitäkin syystä asiaan suhtauduttiin hyvin positiivisesti. Usein ihmeteltiin sitä jaksamista, jota tukiperheet edustivat. Erityisen kontrastin tilanteeseen toi isän välinpitämättömyys lastensa tarpeille.

”Että se totaalisuus tai se mailmojen erilaisuus, sitten kun joku ihminen viitsii, jaksaa ja joutaa, voi tulla tänne viidenkymmenen, sadan --- ajaa sata kilometriä sen takia, että ne lapset pääsee viikonlopun viettoon, niin kauhee kun mulla nousee kyynel silmään vieläkin, niin ymmärrät, että hirveen äkkiä me oltiin kuin voit auringossa, sulat sille asialle ja se mahdollisuus niitten eläinten hoitamiseen.” (4/13)

”Se, että musta tuntuu, että sellanen perusihmisyys riittää. Se, että mä olin kauheen liikuttunut ja kiitollinen siitä, että joku avaa kotinsa oven.” (4/11)

”Kun me käytiin siellä tukiperheessä ensin, niin tuli heti sellanen lämmin kontakti niihin ihmisiin, vaikka ne oli ihan ventovieraita. Niistä ihmisistä näki, että ne tykkää lapsista ja niille on kans sijoitettu muita niitten omien lisäksi.” (5/1-2)

Tukiperheeseen tutustuminen kävi yleensä saman kaavan mukaisesti. Ensimmäinen käynti tehtiin sosiaalityöntekijän kanssa yhdessä. Silloin oli mahdollisuus kertoa omista toiveistaan sekä tutustua tukiperheen jäseniin. Vasta tämän jälkeen tai siinä tilaisuudessa tehtiin sopimukset. Tapaamiset aloitettiin usein lyhyillä vierailuilla. Sosiaalityöntekijä koettiin ihan hyvänä turvana ensimmäisellä käynnillä, mutta siitä eteenpäin suhteet tukiperheeseen sai jokainen muodostaa itse. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että jossain määrin olisi tarvetta ollut sosiaalityöntekijän aktiivisempaankin osallistumiseen, mutta näkemys siitä, että mahdollisuus auttaa perhettä on rajallista sai perheen itsensä ottamaan aktiivisemmän roolin suhteessa tukiperheeseen.

”Joo muutaman kerran oli silleen, et mä aamupäivällä menin ja sit illalla hain, et vähän niinku sitä tutustumista siellä.” (3/2)

”Meidän sosiaalityöntekijä oli mukana tässä tukiperheessä kun käytiin. Kyllä hän kyseli, et miltä vaikuttaa, mutta ----- että se on joka paikassa niin, että mielellänsä paneutuisivat enemmänkin, mutta ei ole mahdollista. Mä itse olen aktiivinen, että olen hoitanut asiat suoraan ja sosiaalityöntekijän kanssa olen ollut tekemisissä sen verran kuin on ollut tarpeellista.” (1/6)

Perheiden taustatietojen, siltä osin kuin ne koskivat asiakkuuteen päätymistä, kertomista ei yleensä pidetty kovin tarpeellista ainakaan tukisuhteen alussa. Yhteys perheen omiin voimavaroihin, muihin sosiaalsiin suhteisiin ja näkemykseen tilanteen pysyvyydestä taustatietojen kertomisen tarpeellisuuteen oli ilmeinen. Mitä tärkeämpänä vanhemmat kokivat oman autonomiansa, sitä tarpeettomampana he pitivät perheen sisäisistä asioista puhumista tukiperheelle. Kun tuettavan perheen äiti koki itsensä yksinäiseksi ja kaipasi tukea myös sosiaalisen suhteen muodossa, halusi hän muodostaa tukiperheelle selkeämpää kuvaa perheen elämästä mukaan lukien myös avioeroon liittyvät asiat.

”Ei kovin paljon ei, et se on ollut hyvin – lyhyestä virsi kaunis, niin että tää on ollut vaikea ja riitainen ero – en tiedä onko helppoja ja riidattomia eroja olemassakaan. Mä en tiedä, minkä verran sosiaalityöntekijä oli selvittänyt sitten sitä, että isä ei tapaa, taikka sitä isän tapaamisen hankaluutta, mä en sitä valaissu ja nyt sitten oonko sanonut jotain.” (5/32-33)

No niinku enempi taustaa, että minkä takia mä oon jääny yksin ja, että tota lasten isästä kertoo. (5/3)

Tukisuhteen alussa haluttiin selvittää lapsen kasvattamiseen liittyviä asioita. Perheiden normeja sivuavia keskusteluja on käyty vilkkaasti. Normit liittyivät usein nukkumaanmenoaikoihin, ruokailutapoihin ja tv:n katseluun. Tärkeänä pidettiin myös lapsen luonteenpiirteisiin liittyvien asioiden esilletuomista, koska sitä kautta haluttiin varmistaa lapsen saama oikea kohtelu. Vanhemmat saattoivat jopa tehdä tukiperheelle muistilistoja, joiden tavoitteena on ollut helpottaa tukiperhevanhempia tekemään kasvatuksellisia ratkaisuja. Kaikkiaan vaikutti kuitenkin siltä, että keskustelut perheen säännöistä ovat olleet hyvin yksimielisiä eikä kasvatuskäytänteissä ole ollut mitään solmukohtia. Yhdellä perheellä oli uskonnollisen vakaumuksensa johdosta arvoihin liittyviä toivomuksia tukiperheelle.

Joo, joo niistä oli silloin heti alussa, että niinku ruokkii ja tällästä, näähän on kaikkiruokaisia. Onko illalla mitään taraditioita ja tällästä? Sit mä mietin, että oonkohan mä kertonu kaikki ja ajattelin, että ne osaa varmaan kysyä. Mut ei osanutkaan siinä sit kertoa kaikkea, et joka laps on ihan oma persoona ja sit tietysti, et lasten sit äkkipikaisuuksia ja tämmösiä kaikkia yritin kertoa, et ei tuu yllätyksenä. (5/6) Joo ja sit mä annoin sille perheelle vapaat kädet, et tota, jos on jotain, ne saa ite päättää. (5/7)

Mä olin oikeestaan tehnyt sellasen muutaman sivun lapulle tiettyjä asioita, niinku mitä pitää ottaa huomioon tietynlaisissa tilanteissa ja sit käytiin joitakin näitä tilanteita, et minkälaisia saatta tulla. Ja nukku-maanmenoajat, et ne olis samat, et rytmi ei kauheesti vaihdu. (1/3)

Kun me ollaan kristittyjä eli uskovaisia meidän perhe, niin mä laitoin heti, meil on pitkät iltarukoukset, jotka me luetaan, ihan lapulle ja kyllä ne on siellä lukeneet ne sitten. (1/10)

Kaikki tutkimukseen osallistuneet vanhemmat muistavat kysenneensä luottamaan tukiperheen kasvatukselliseen kykyyn ja sitä kautta uskoneet lapsensa näiden perheiden hoitoon.

Sen mä muistan, et jotain sellaista toivetta, et valtakirjaa annoin, et rajoittakaa ja komentakaa kuin omianne, et mä toivoin, kyl mä jotain sellasia viitteellisiä toiveita sit esitin, et mitä tahansa ei tarte sallia. (4/11)

Vaikuttaa siltä, että vanhemmat olivat kypsyneet hyvin tukiperheajatuksen. Perheeseen tutustumisen yhteydessä koetut tunteet olivat pääosin hyvin positiivisia. Sitä, minkälaisiksi näiden suhteiden merkitys myöhemmin kehittyi käsittelen jäljempänä.

5.2.2 Lapsen sopeutuminen tilanteeseen

Huolimatta siitä, että tukiperhettä oli odotettu kauan ja tuen tarve oli ilmeinen, tukiperheasian ”myyminen” lapsille oli vanhemmille raskas tehtävä. Asiasta puhuttiin lasten kanssa usein vasta siinä vaiheessa kun tukiperhe oli jo tiedossa. Siinä yhteydessä asia konkretisoitui ja lapsille oli tarjolla jotain todellista, oikeat nimetyt ihmiset perheessä, johon usein kuului muita lapsia ja kotieläimiä. Vanhempien tuntema syylisyys sai heidät perustelemaan tukiperheen tarpeellisuutta oman leponsa ja jaksamisensa kautta. Tehtävä oli sitä vaikeampi, mitä vanhempia lapset olivat

Mä en ollut oikeastaan kysynytkään lasten mielipidettä tukiperheasiaan ennen kuin nää ---- tuli esille, et mitä arvelisitte, et tää on tämmönen ja tämmönen, se oli kauheen vaikee esitellä. Mä muistan vielä sen palan mikä nousi kurkkuun kun se...kyyneleet nousi silmiin, voi kamala sentään, ikään kuin mä olisin hylkäämässä ne. Mä olin niin tiiviisti ja yksin pitänyt poppoota. Voi kamala sentään, ikään kuin mieron tielle ja sit se tunne itellä kun tuli tarve markkinoida se sillälaila, että lähdetäänkö edes katsomaan. (4/7-8)

Lapsen luonteella oli myös merkitystä hänen suhtautumiseensa. Tilanne oli kuitenkin kaikille lapsille erittäin jännittävä ja myös pelottava. Lapset eivät kyenneet toiminnan alussa mieltämään sen merkitystä omaan elämäänsä. Vaikutti siltä, että osa aikuisista myös siirsi omia pelkojaan tai toiveitaan lapsiin. Tästä syystä on hiukan ongelmallista tarkastella lapsen suhtautumista irrallaan vanhemman suhtautumisesta. Lapset saattavat olla myös suhteellisen helposti ”ostettavissa”, kuten toisesta esimerkistä huomaamme.

Hän on yleensäkin sellanen myönteisesti ihmisiin suhtautuva ja kiinnittyy niinkun kouluun ja päiväkotiiin ja tuollakin on nopeasti kiinnittynyt, vaikka sitten yhtäkkiä ollaan ilman äitiä kaks päivää sillai vieraassa paikassa, niin tota, vaikka oltiin me tutustumassa, mut kuitenkin kohdullisen vieraassa paikassa, niin, että ihan hyvin. (1/7)

Olihan se aluksi, et en mä halua yöks jäädä, mut sit ne otti koiran ja sit hän se on ihan mielellään jäänyt. (3/4)

Jääminen vieraaseen paikkaan, etenkin pienten lasten kohdalla, ei aluksi sujunut toivotulla tavalla. Tämä sai ainakin yhden äidin epäilemään oman toimintansa tarkoituksiperiä. Teenkö oikein lapsiani kohtaan jättäessäni heidät vieraaseen paikkaan? Tällä kysymyksellä äiti haki oikeutusta sille näkemykselleen, että hän tarvitsi pienen hengähdystauon itseensä voimakkaasti takertuvista lapsistaan. Yksi äideistä huomasi helpottaa lastensa mahdollisia sanomattomia pelkoja vanhempien hylkäämisestä. Asian esille ottaminen oli perusteltua, koska tukiperheessä oli myös sijaislapsia, kuten usein on.

Alku meni ihan hyvin, mut sitten toisena kertaa ja kolmantena Kari laitto aina kamppoihin, et se lähti sinne huudon kanssa. Tietty pahaltahan se tuntu siinä vaiheessa, että toinen huutaa, et en mä halua lähteä mihinkään, mut Tiina itki yhen ainoon kerran.....et sekin tuli, et jä-

tätkö, en jätä, jätänkö, mut sitten mä ajattelin, jos mä nyt annan periks, niin tää ei tuu onnistumaan ollenkaan. (5/2)

Mut ne jäi sillon toisella kerralla, et kumpikin pisti vaatteet päälle, et heippa äiti. Tietysti se oli uutta ja erikoista, niin silleen. (5/2)

Sen mä muistan, että mä olen siinä tuvassa sanonut, että vaikka ----
- ovat olleet sillä tavalla hienoja, että ovat tarjonneet kodin näille pojille, että tää on heidän sijaiskotinsa, niin missään tapauksessa tästä ei tule teidän sijaiskotianne. Vanhemmuutta hoidan aina minä ja isä kuitenkin on isä, että sillälaila sit vaan, että tää on sellanen viikonloppuvierailupaikka.(4/8)

Lapsen asema tilanteeseen sopeutumisessa näyttäisi olevan täysin vanhemmista riippuvainen. Lastensuojelussa ei ole traditioita työskennellä lasten kanssa, vaan painopiste on vanhempien tukemisessa. Näin vanhempien kyky auttaa lasta hyväksymään tilanne muodostuu lapsen kannalta merkittäväksi. (Ruskomaa 1992.)

5.2.3 Biologisten vanhempien ja tukiperhevanhempien väliset suhteet

Suhteen muodostuminen tukiperheen vanhempiin oli ollut pitkä prosessi, johon oli vaikuttanut paitsi luonteiden yhteensopivuus myös tilanteesta johtuvat stressitekijät. Tukiperhepalvelun saajat saattoivat kokea tilanteessa ristivetoa siten, että tukiperhe pystyi tarjoamaan lapselle jotain, johon he eivät itse pystyneet. Tämä aiheutti mustasukkaisuutta ja riittämättömyyden tunteita. Ratkaisuna näissä tilanteissa oli kuitenkin avoin keskustelu. Osa vanhemmista pystyi avoimeen keskusteluun nimenomaan lapseen liittyvistä asioista, mutta joukossa oli myös vanhempia, joille oli helpompi keskustella jostain neutraalimmasta asiasta, kuten säästä tai lehmien poikimisesta.

Ei se aina kaikkien vanhempien kanssa olekaan niin hirveen yksinkertaista, kun tässä on mukana kaiken maailman tunteita ja niitä, et tota niin kaikki ihmiset ei oo niin kauheen avoimia, et se ei ole niin kauheen helppoa omia tunteita ja voi tulla sellasia väärinkäsityksiä ja jäädä joku hiertämään puolin ja toisin ja tulla sellasia kilpailutilanteitaMeillä on etuna molemmilla se, et me ollaan molemmat hirveen avoimia ihmisiä. me on pidettykin aina pitkä palaveri siinä lähtöhetkellä, et meinaa mies aina tuskastua, mut must on tärkeätä ja toinen sanoo, et mennään nyt. (1/16)

Onhan niilläkin lapsi, et ne nyt tietää, et millai lapsen kanssa ollaan, että ei niinku tarvi olla sanomassa jostain. (3/7)

Äidille, jonka viidestä lapsesta yksi kävi tukiperheessä, oli suhde tukiperheen vanhempiin muodostunut erittäin lämpimäksi ja läheiseksi. Tämä tukiperhe oli ottanut itselleen laajan vastuun, joka ulottui koko perheeseen. Äidillisillä neuvoillaan tukiperheen äiti saattoi auttaa nuorta äitiä selviytymään suuren perheensä kasvattamisesta. Tukiperhe haki lasta luokseen myös siten, että vierailuista ei ilmoitettu sosiaalitoimistoon. Monet juhlat ristiäisistä syntymäpäiviin oli myös vietetty yhdessä. Tämä äiti piti saamaansa tukea niin hyvänä, että epäili omaa pärjäämistään ilman tätä nimenomasta tukiperhettä. Kyseessä oli syvälinen ja lämmin suhde.

Mä oon vasta nyt alkanu tajuta kun me jutellaan tai silleen, kuinka paljon ne tekee. Kun vaikka jouluna ne tuo Reetalle lahjan, niin ne ostaa kaikille muillekin..... Nää on merkillisen hyviä ihmisiä niinku normaalielämässäkin (2/16)

Ne kuuluu mun elämään. Ei sillai oo vain Reetta, vaan ne soittaa joka viikko kummallekin, et juttelee molempien kanssa, mitä kuuluu ja miten menee. (2/10) Se on niinku vähän mulle mummo ja pappa. (2/9)

Tukiperheen vanhemmat saattoivat harkitsemattomilla lausahduksillaan myös loukata vanhempia. Erityisen arkana pidettiin asioita, jotka koskivat tukiperheen roolia lapsen elämässä. Vaikka vanhemmat halusivat tukiperheen hoitavan lastaan ”kuin omaansa”, niin selkeä raja kodin ja tukiperheen välillä haluttiin kuitenkin säilyttää. Vanhempien pelko siitä, että tukiperhe kiinnittää lapsen liikaa itseensä tuli esille monissa perheissä. Tämä oli ristiriitainen asia vanhemmille.

Kyllä mä uskon, et koti on kuitenkin se koti ja tää on sellanen ystäväperhe, missä käydään leikkimässä ja sit tullaan kotiin takasin. Kerran kyllä sano puhelimesta tää tukiperheen äiti, et on niinku kaksi perhettä. Mä sit vaan sanoin, et älä vaan lapsen kuullen sano näin, et tää on sen oma perhe. (1/10)

Koska perheiden tilanteet olivat niin erilaisia, löytyi myös kannanotto siitä, että tukiperheen ja biologisten vanhempien välillä ei ole minkäänlaista kilpailutilannetta. Tämä ajatus tuli esille eronneen äidin vertaillessa suhdettaan tukiperheen vanhempiin ja suhdettaan lastensa isään.

Siitä puuttuu kaikki tällöinen nokitus.(4/38)

5.2.4 Toiminta lapsen kannalta

Tuettavien perheiden perherakenne lasten lukumäärän suhteen oli seuraava; kahdessa perheessä yksi lapsi, yhdessä perheessä kaksi lasta, yhdessä perheessä kolme lasta ja yhdessä perheessä viisi lasta. Lasten iät vaihtelivat neljästä kolmeentoista. Perherakenteiden ja iän mukaisesti äidit korostivat toiminnan merkityksen fokuksa eri tavoin. Perheessä, jossa lapsi oli ainoa ja hänen sosiaaliset kontaktinsa rajoittuivat kouluikään painotti äiti toiminnan tärkeyttä laajentuvan sosiaalisen ympäristön kautta. Toiminnalla katsottiin myös voitavan paikata puuttuvan vanhemman paikkaa perheessä. Tämä korostui etenkin pienempien poikien kohdalla. Äidit halusivat pojilleen kokemuksen miehisestä toiminnasta. Näin oli erityisesti silloin, jos lapsella ei ollut kontaktia omaan biologiseen isäänsä. Näitä kokemuksia lapset olivat auliisti kotona kerranneet ja sitä kautta heille oli syntynyt jonkinlainen ”isän malli”. Lapset itse eivät olleet osanneet ilmaista toiminnan merkitystä tätä kautta, vaan havainnot olivat äitien tekemiä. Myös lapsen mahdollisuutta kahdenkeskeiseen aikaan tukiperhevanhempien kanssa pidettiin tärkeänä. Tämä antoi mahdollisuuden opettaa lapselle paljon sellaisia taitoja, joiden opettamiseen monilapsisen perheen yksinhuoltajaäidillä ei ollut aikaa.

Sit se kans, et on tän toisen lapsen kanssa sillai tosiaan useamman päivän kerrallaan. Sitähän on helppo sillai tiettyssä tilanteessa vähän aikaa tsempata, mut kun sitä täytyy sietää kauemmin toista tulee helpommin niitä tilanteita, joihin pitää puuttua. (1/14)

Mut kyllähän ne kotonakin aina kun ne oli, niin Tarmo teki sitä ja Tarmo teki tätä, Tarmon kanssa oltiin siellä ja täällä, et kyl ne kerto ja tietysti mäkin välillä utelin..... joskus Kari ja Tiina sano, et soita niille, et me halutaan lähteä sinne. (5/10)

Reetta tykkää olla siellä ja se odottaa aina, et millon pääsee.(2/5) Niillä on aikaa vaan Reetalle. Ne opettelee kirjottamaan ja lukemaan ja ne pystyy vaan sen kanssa olemaan. Luistelemaan se oppi siellä, uimaan se oppi siellä, kun ne käy uimahallissa. (2/8)

Ihanteellisissa tapauksissa suhde tukiperheeseen muodostui niin läheiseksi, että perhe näki vaivaa käyttääkseen paljon aikaa lasten kanssa olemiseen. Ohjelmaa järjestettiin ja lapsia kutsuttiin vierailemaan silloin kun tiedossa oli jotain erityisen hauskaa. Tätä kautta lasten kokemusmaailma sai paljon uusia virikkeitä eikä tukisuhteen koettu jääneen pelkäksi ”säilytyspaikaksi”. Näissä tukiperheissä vierailevat lapset odottivat innolla viikonloppua, joka toisi tullessaan jotain vaihtelua ja uusia kokemuksia.

Siinä kylässä on sitten ahkerasti käyty, et jotkut tälläset syysmarkkinat kun siellä tapahtuu, et ne innokkaasti toimivat nuorisoseurassa ja tota, että on ollut mukava ja ne oikein kutsu poikia sauvakävelyille, kuutamohiihtoon. (4/15)

Lasten elämä tukiperheessä noudatteli luonnollisesti perheen normeja ja heidän arvomaailmansa mukaista toimintaa. Vaikka näistä asioista oli kaikissa perheissä puhuttu etukäteen tukisuhteen alussa, saattoi itse toiminnan aikana tulla esille jotain sellaista, mikä sai vanhemmat epäileviksi. Ihan kaikesta ei haluttu keskustella, koska toisaalta tukiperhe pystyi tarjoamaan lapsille jotain niin merkittävää tilalle, että se karkoitti omat epäilyt. Vanhemmilta vaadittiin suurta kypsyyttä nähdä asioita lapsen kautta. Erityisen hyvin tätä kypsyyttä osoittaa äiti, jonka murrosikäisen pojan toiminta tukiperheessä poikkesi paljon äidin tarjoamasta maailmasta. Kyky nähdä näiden maailmojen rinnakkaisuus vastakkaisuuden sijaan laajensi nuoren mahdollisuuksia oman identiteetin etsinnässä.

Kun mä ajattelen, niin jotakin siinä on sellasta, et mä voisin kuvitella, että on niinku lievästi arveluttavaa, mutta hyvin lievästi, sillä tavalla, että mietittyäni sitä, niin varmuudella tulen antamaan sille suostumukseni. Se on just se semmonen konehallin maailma, minkä se tarjoaa ja sitten kuitenkin se yhteys niihin eläimiin ja se semmonen aito ihmisyyys. (4/25)

Mut se mikä mua ehkä arveluttaisi ja mitä en ehkä kotonani sallis, mutta mä sallin sen heille, on just tämmöset K-16 elokuvat, et siellä yks näistä pojista on kauhee elokuvafriikki ja siellä on käyty katsomassa James Bondit ja Muumiot en mä nyt osaa sanoa, mut mä en veisi. Olen äiti, joka on lukenut Tolkein tuotantoa ääneen, mutta olen sillä tavalla, en niinkään aidosti kauhuissani, vaan tavallaan kiitollinen siitä, että se erilainen malli ja mahdollisuus on tarjolla ja siinä on vähän sitä kielletyn hedelmän makua – tää on K-16 ja mä oon vasta 13-vuotias. (4/26)

Vaikka tutkimukseen osallistuneiden perheiden lapsista suurin osa löysi tukiperheestä kaverisuhteen ja sitä kautta pystyi kehittämään sosiaalisia taitojaan, niin lapsen samaistuminen ikäisiinsä koettiin erityisen tärkeäksi juuri murrosikäisenä. Siinä iässä ystävyysuhteiden luomiseen tarvitaan jo enemmän syvällisyyttä ja ystävyydeltä odotetaan sitoutumista. Onnistuneessa nuoren tukiperhesuhteessa koheesiota lisäsi vastavuoroiset mieltymykset, kiintymyksen, samaistumisen ja luottamuksen tunteet, jotka tukivat nuorta kasvussa. Tuen merkitys kasvoi kun sen tarkkailu ulotettiin perhepiiriin ja siellä vallitseviin ihmissuhteisiin.

On hyvä, jos sillä on joku vertaispaikka, jossa JEES, niinku sitä semmosta vipinää, että täällä me jätkät kuule, huru-ukot ajetaan toppahaalareissa moottorikelkalla ja katotaan kiellettyjä elokuvia, niin musta se on hirmu hyvä ryhmä Pekalle. (4/26)

Niitten nuorten välille on tullut se sellanen hyvin selkee, lämmin ihmissuhde, et omiin veljiin ei sillä tavalla, et ne on liian lähellä ja hyvin erilaiset, että niissä on, et jos mä oikein kärjistän, niin Joonas, lukiolainen, on kylmä äly, et Pekas on sen verran jotakin junttieinaria, et se sopii hyvin saapastelemaan sinne kumppareissa ja perunaverkkareissa, tommonen seiska, niin se löytää sen vertaisryhmänsä sieltä toppatakeisaan, siellä missä toinen kulkee kamelinkarvaulsterissaan. (4/24)

Lapsen kannalta tukiperhetoiminnan merkitystä haettaessa löytyy selkein kiteytys äidiltä, joka oli nähnyt lapsensa katseessa ilon ja riemun kun häntä oli pyydetty ”ylimääräiselle” vierailulle tukiperheeseen.

Et ihana olla haluttu, et joku oli kiinnostunut näistä lapsista ja tuli hakemaan niitä Et joku toivoo mua luokseen. Se on merkittävin, jotenkin ihan kaikkein merkittävin.(4/40-41)

Suhteet, joita lapsille tukiperheissä muodostui tukivat lapsen vuorovaikutussuhteiden kautta tapahtuvaa kehitystä vahvistaen joko hänen aikuiselta tarvitsemaa hoivaa ja huomiota tai sosiaalista kanssakäymistä ikätovereihin. Tämä mesojärjestelmän tasolla tapahtuva ekologisen ympäristön täydennys on merkittävä lisä lapsen/nuoren kehityksessä (Bronfenbrenner 1992).

Tarkasteltaessa tukiperheissä muodostuneita ystävyysuhteita ikäryhmittäin

- *varhaislapsuuden* (3-6 vuotiaat) suhteita voidaan pitää lähinnä leikkivereine, jotka vaihtuvat jatkuvasti. Suhteet painottuvat toimintaan. Toverisuhteet ovat tär-

keitä koska niistä saatu palaute auttaa lasta muodostamaan käsitystä omasta itsestään.

- *Lapsuus* (7-10 vuotiaat) tuo uusia sosiaalisia suhteita (koulu,kerhot yms). Näissä suhteissa on tärkeää mahdollisuus jakaa salaisuuksia keskenään, toimia yhdessä saman mielenkiinnon kohteen mukaisesti, viettää paljon aikaa yhdessä sekä myös kilpailla suorituksista. Kaikki nämä sosiaalisen kanssakäymisen muodot edistävät lapsen vuorovaikutustaitoja. Ystävyysuhteet tukevat hyväksytyksi tulemisen tunnetta ja sitä kautta lapselle muodostuu positiivinen minäkäsitys, joka on hyvän itsetunnon perusta.
- *Varhaisnuoruudessa* (11-14 vuotiaat) käsitys ystävyydestä syvenee ja suhteet muuttuvat myös pysyvimmiksi. Tämä mahdollistaa myös emotionaalisen tuen vastavuoroisuuden, joka on tärkeää nuoren irtautuessa vanhemmistaan. Oleellista ystävyysuhteissa on myös samankaltaisuus ajatusmaailmassa. Nuori hakee hyväksymistä ryhmältä ja suhteet vanhempiin saattavat tämän johdosta muuttua väliaikaisesti kireiksi. (Aho & Laine 1997, 163-180.)

Lasten, joita tämä tutkimus koskee, tukiperheen ulkopuolisia ystävyysuhteita ei ole kartoitettu, joten kokonaiskuvaa heidän sosiaalisesta verkostostaan ei tämän perusteella voi muodostaa. Jotakin kuitenkin kertoo tukiperheessä syntyneiden suhteiden merkittävydestä erityisesti kuvaus murrosikäisen Pekan suhteesta tukiperheessä asuviin nuoriin. Nuorten yhteinen mielenkiinnon kohde ja mahdollisuus toimia vertaisryhmässä korjaillen ja kokeillen kaikenlaisia moottorikäyttöisiä koneita antaa tunteen pystyvyydestä työhön ja yhteistoimintaan, joka tukee nuoren kehitystä kohti itsenäistymistä (Erikson 1968, 1994). Intensiivisissä sekä emotionaalisesti tukevissa ystävyysuhteissa nuorella on mahdollisuus harjoitella yhteistyön taitoja sekä kehittää vuorovaikutustaitojaan. Tämä sosiaalinen tuki on merkittävä nuoren kehitykselle ja sen puuttuminen voi aiheuttaa stressiä ja häiriökäyttäytymistä. (Poikkeus 1993.) Erityisen tärkeäksi nuoret itse kokevat sen, että heillä on mahdollisuus puhua asioistaan jollekulle luotettavalle henkilölle, aikuiselle tai toiselle nuorelle, joka ei kerro asioista eteenpäin. Nämä läheiset ihmissuhteet tuovat turvallisuuden tunnetta, hyvää oloa ja iloa elämään. (Pietilä 1999.)

5.3 ”Huonot äidit ja unelma uudesta leiskuvasta lemmestä” - Vanhempien muut sosiaaliset suhteet

Koska perheen merkitys sosiaalisiin suhteisiin perustuvassa yhteiskunnassamme on edelleen keskeinen, ei sen toimintaa voi tarkkaille irti tästä kontekstista. Tässä luvussa käsittelemme tämän sosiaalisen ympäristön vaikutuksia tuettaviin perheisiin. Sosiaalinen ympäristö toivoa antavine ihmissuhteineen on fokuksessa myös vanhempien voimavarojen kartuttamista käsittelevässä kappaleessa

5.3.1 Sosiaalisen ympäristön ennakkoluulot

Tuen tarve oli äideille raskas asia myönnettäväksi. Tähän oli suurelta osaltaan vaikuttamassa ne ennakkoluulot, jotka joko sanottiin äideille suoraan tai joita he aistivat ympäristöstään muiden viestien kautta. Äitiys nähtiin hyvin mustavalkoisena – hyvänä tai huonona.

Jotkuthan voi kattoo sillai, et mikä siin on, et ei voi ite huolehtia. (2/14)

Niin ja sit ne ajattelee, et kyl toi on huono äiti, kun ei omaa lastaan jaksa hoitaa. (3/15)

Musta tuntuu, että se ymmärtämys ei riitä välttämättä Siinä jollain tasolla tulee sellanen mielikuva, että on huono vanhempi, kun ei itse jaksa hoitaa omaa lastaan,.. (1/12)

Sosiaalisen ympäristön nuiva suhtautuminen tuen saantiin aiheutti sen, että äidit olivat hyvin tarkkoja siitä kenelle asiasta puhuivat. Yleisesti ystävien kanssa asiasta keskusteleminen koettiin huomattavasti helpommaksi kuin läheisten ja sukulaisten. Kuitenkin näidenkin joukossa tehtiin karsintaa ja oltiin varovaisia.

Varmaan se on ollut sillä tavalla, että se on ollut mun tukiryhmä, joka sitä on sannut kuulla ja sillä tavalla luotettuja ihmisiä. (4/14)

Syitä kielteiseen suhtautumiseen löydettiin lastensuojelullisista viitteistä. Tuki on lastensuojelun avohuoltoa ja näin se liitettiin läheisesti muihin, rankempiin toimenpiteisiin, kuten huostaanottoon. Äidit tunnistivat myös omat ennakkoluulonsa muistellen omaa suhtautumistaan yhteiskunnan tarjoamaan sosiaaliseen tukeen ennen

joutumistaan tilanteeseen, jossa tuen tarve kohdistui itseen. Ympäristön ennakkoluulojen käsittely sai sitä kautta myös ymmärrystä. Ongelman ytimenä pidettiin ympäristön tietämättömyyttä tukiperhetoiminnan tavoitteista ja merkityksestä.

Tavallaan tähän liittyy sellasia myyttejä, että ihan kuin olisi huostaanotettu, vaikka tämä tapahtuu meidän tahdosta niin, että jos me vaikka haluttais lopettaa, niin se olisi mahdollista. Tavallaan siellä on joku tällänen takana. (1/12)

Kaikkein raskainta äideille oli ottaa vastaan lasten biologisten isien kielteinen suhtautuminen tukiperheasiaan. Myös tässä ennakkoluulot olivat suuret ja osittaisena syynä pidettiin asian organisoitumista sijaishuoltoyksikön kautta. Isien tiedot tukiperhetoiminnasta olivat ainakin alussa hyvin vähäiset ja tilanteessa, jossa isät asuivat erillään, eivät he myöskään osallistuneet tuen saannin valmisteluihin. Vanhempien väliset suhteet vaikuttivat asian käsittelyyn sekä myös tukiperhetoiminnan onnistumiseen. Äidin vakuuttelulla tukiperheen hyödyllisyydestä ei kuitenkaan aina ollut apua ja isän suhde asiaan jäi etäiseksi ja kielteiseksi.

Joo se oli het, kun sille tuli ne laput, se oli joku sijaishuolto tai joku tämmönen. Se luuli, et on kyse sijaisperheestä ja sehän oli ihan paniikissa..... Se sijaishuoltohan on kaikista pahin sana tässä. (2/19)

Mä muistan, et mä esitin, se olikin, et se tuli sosiaalityöntekijän suusta se tukiperheasian esittely isälle ja mä sit kysyin, jos se olis mahdollista, että hän vaikka joskus osallistuisi niihin kuljetuksiin taikka haluaisiko hän käydä tutustumassa siihen perheeseen, mutta hän ei missään vaiheessa halunnut. Häntä varmaankin, voin hyvin kuvitella, että se oma syyllisyys, kun painoi siinä. Hänhän sitten myöhemmin ajoi hyvin aktiivisesti sitä asiaa, että se pitäis lopettaa. (4/9)

....niin te voitte vaikka mennä sinne joku viikonloppu, kun pojat on sulla.... Se perhe ottaa sut ystävällisesti ja ennakkoluulottomasti vastaan, siitä olen varma. Mutta hän ei sit ollu niin ennakkoluuloton ja ystävällinen, että olisi halunnut olla missään tekemisissä, eikä oikeastaan tietää siitä asiasta paljoakaan. (4/10)

Perheiden läheisin tukiverkosto, vanhempien äidit ja aikuistuneet lapset, olivat samoin lähinnä jarruttamassa tukiperhetoiminnan käynnistymistä. Vanhemmat tekivät paljon työtä saadakseen läheisensä ymmärtämään tuen saannin tärkeys omien voimavarojen lisäämiseksi. Asenteiden muokkaustasolla tämä ryhmä toimi myös aktiivi-

sesti toimintaa vastaan. Äidit kokivat ahdistavana läheistensä suhtautumisen ja olivat jopa valmiita katkaisemaan suhteensa heihin. Defenssimekanismi toimi myös siten, että ongelman vaikutuksia omaan henkiseen hyvinvointiin vähäteltiin. Ei jaksettu enää välittää.

Mullahan äidin kansa meni välit poikki viis vuotta sitten, että isä viime kesänä nukku pois. Mulla ei ole oikeastaan kuin muutama ystävä ja sitten vanhin poika, joka ...no Santtu otti sen vähän niinku, se ei oikein ymmärtänyt sitä tukiperhettä, mut sit kun mä selitin Santulle, et äitikin tarvitsee lepoa, et mä jaksan taas olla noitten kanssa, kun nää on niin kauheita riiviöitä. (5/9)

No meidän mutsi oli esimerkiksi, että se kerran sano, että Sanna ei tykkää olla siellä, että hänen luokseen pitää sitten muka viedä. Se on hyvä kun joku tietää munkin asiat paremmin kun minä ite..... Mä olen tota myöten (näyttää kädellä pää yläpuolta) täynnä, ollu jo pitkään ja silleen, et en mä voi yhtään sanoakaan, jos Sanna on sinne menossa, et siitä tulee kauhee..... (3/10)

Muut sukulaiset eivät omine mielipiteineen olleet niin merkittävä ryhmä, vaikka yhtä perhettä lukuunottamatta kaikki olivat saanneet kohdata kielteistä suhtautumista suvun taholta. Sukulaisten kanssa käytäviä keskusteluja saattoi rajoittaa ja yleensä he tämän jälkeen eivät enää puuttuneet perheen sisäisiin asioihin. Tämä luonnollisesti vähensi muutakin kanssakäymistä ja loitonti perheitä suvustaan.

Sukulaiset ei hyväksy yhtään. Ei ne voi hyväksyä, et joku ulkopuolinen hoitaa Sannaa. (3/9)

Tää on ollut sellaista, että mä en ole voinnut puhuaakaan. Meillähän on tyttö ollut jo kaksi vuotta yhdeksän kuukautta kun on ruvennut nukku-
maan öisin. Siinä sitten herättiin kahden tunnin välein ja siinä tuli sellaista syyllistämistä. (1/12)

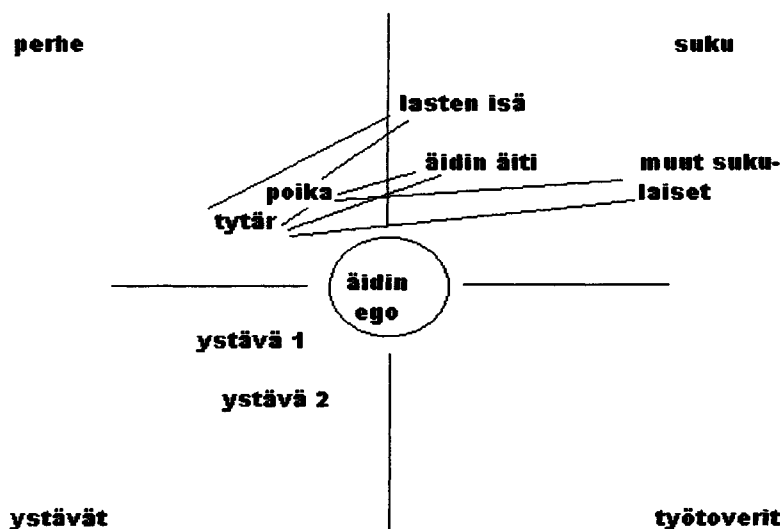
Niin kyllähän ne niinku auttaa, mutta ei ne auta sillain kun mitä apua tarvii, siis ei ole kyllä sukulaiset sillee ollu avuksi ikinä..... Et aina on autettu, niin paljon autettu, mut ei sellasta henkistä tukea ei oo. (3/14-15)

Sosiaalisen ympäristön tyrmäävä suhtautuminen kaikilla tasoilla oli perheille suuri taakka. Ratkaisuna tilanteeseen perheet usein vetäytivät kaikista tällaisista suhteistaan tai sitten ahdistuivat niistä, mutta kokivat ne kuitenkin velvoittavina yhteyden-

pidon suhteen. Asian kääntäminen myönteiseksi kaikkia perheitä koskevaksi etudeksi olisi erään äidin mielestä hyvä ratkaisu asenteiden muuttamiseksi.

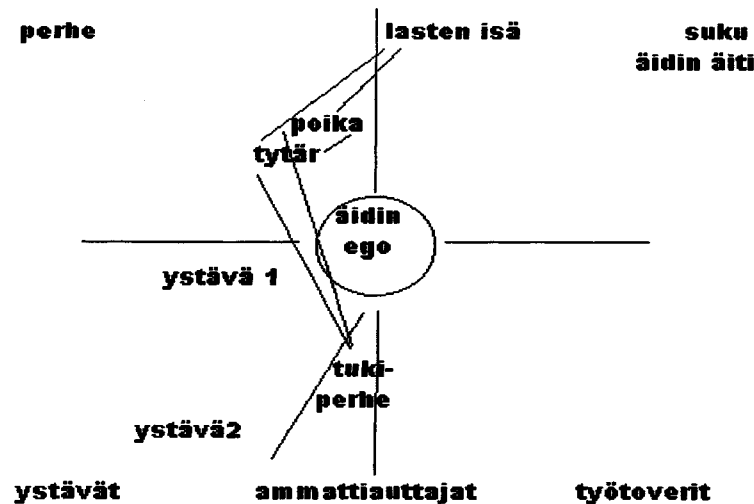
...toisaalta kun ajattelee pitemmän päälle, niin olisi todella hyvä, jos olisi laissa määrätty jokaiselle vanhemmalle yksi viikonloppu kuukaudessa kahdestaan. Meillähän ei ole mitään velvoitteita ja tavallaan kun ajattelee sitä taustaa vastaan, me ollaan niinkun etuoikeutettuja. (1/12)

Seikkula (1996) esittelee kirjassaan ”Sosiaaliset verkostot” ruotsalaisen sosiaalisen verkoston tutkijan Klefbeckin johtaman ryhmän Bronfenbrennerin teorian pohjalta kehitellyn verkostokartan, jonka avulla pystytään helposti luomaan kuvaa yksilön ihmissuhteista. Kartta on jaettu neljään lohkokoon, jotka eivät kuitenkaan sellaisenaan muodosta mikrosysteemiä, vaan niiden sisällä voi olla monia mikrosysteemejä. Lohkojen rajat eivät myöskään ole esteenä mikrosysteemien synnylle. Tätä verkostokartan ajatusta mukaellen voidaan tarkastella tukiperhepalvelua saavien perheiden tilannetta ennen toiminnan aloittamista ja sen jälkeen. Kuvio ei suoraan esitä kenenkään tutkimukseen osallistuneen vanhemman tilannetta, vaan sen avulla havainnollistetaan tutkimuksessa esiin tulevat uhat sosiaalisten suhteiden heikentymisestä tai jopa katkeamisesta.

KUVIO 3. Yksinhuoltajaäidin verkostokartta ennen tukiperhepalvelun saantia Klefbeckin (1988) verkostokartta-ajatukseen sovellettuna

Karttaan on äiti merkitty keskelle ja hänestä itsestään oikealta tuntuva etäisyyden päähän ne henkilöt, jotka kuuluvat hänen sosiaaliseen verkostoonsa. Viivoilla on yhdistetty ne ihmiset, jotka ovat toistensa kanssa tekemisissä.

KUVIO 4. Yksinhuoltajaäidin verkostokartta tukiperhepalvelun alettua Klefbeckin (1988) verkostokartta-ajatuksen sovellettuna

Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla vanhemmilla muuttui sosiaalinen verkosto vanhojen suhteiden osalta tukisuhteen alkaessa. Sitä, kuinka pysyviä nämä muutokset olivat tai ovat, oli liian aikaista selvittää. Ilmeistä kuitenkin on, että tukiperheen saannilla on myös muuta tukiverkostoa vähentävä vaikutus.

5.3.2 Voimavarojen kartuttaminen

Lasten ollessa tukiperheiden luona saivat vanhemmat omaa aikaa, jonka kukin käytti omalla tavalla. Eräs toiminnan tavoitteista onkin vanhempien levon ja virikkeitä antavan vapaa-ajan mahdollistuminen. Odotukset vapaa-ajan suhteen olivat joskus hyvin korkealla. Näin ainakin oli juuri avioeron kokeneen äidin kohdalla vielä siinä vaiheessa kun hän uskoi lasten isän huolehtivan lasten hoidosta oman osuutensa.

Meilläkin oli sopimus, et joka toinen viikonloppu voi vetää minihameen päälle ja korkokengät jalkaan ja lähtee tanssimaan, voi miten ihanaa ja kaikenlaiset uudet lemmit jo leiskahtelee tai vaikka vaan –makaa

kotona ja tekee surutyötä. Mulla ei ollu sellasta kalenteriin merkittyä todellista päivää. (4/7)

Tukiperhesopimukset oli tehty tavallisesti siten, että lapset viettivät tukiperheen luona yhden viikonlopun kuukaudessa. Erään perhen kohdalla viikonloppu käsitettiin lauantai-iltapäivästä sunnuntaiaamuun. Sopimukseen asia oli kirjattu viikonloppuna, mutta käytäntö oli muovautunut kuvatulnlaiseksi. Voimavarojen keräämiseksi tarkoitettu aika ei riitä äidille ja hän tuntee itsensä edelleen uupuneeksi.

Se on kyllä niin lyhyt aika. Oon mä kyllä vähän yrittänyt puhua, et jos nyt edes se viikonloppu, et niinku kaks yötä. Ei se niinku, jos mä vien Sannan sinne illalla ja ne jo aamulla tuo takasin sen, ei se sillai. En mä ehdi mitään muuta ku nukkua. (3/5)

Kun kauan odotettu vapaa-aika sitten koittaa, ovat tunteet joskus hyvin ristiriitaisia. Uskaltaako iloita vapaasta vai tunteeko itsensä huonoksi ja itsekkääksi äidiksi? Vapaa-aikansa vanhemmat käyttivät lähinnä lepoon, mutta usein aika kului myös siivotessa ja muita perheen asioita hoitaessa. Kahdella perheellä oli kuitenkin se tilanne, että tukiperheessä kävi vain yksi lapsi ja muut olivat kotona, joten varsinaisesta vapaa-ajasta ei voinut puhua. Harrastustoimintaa viikonloppuvapaalla ei ollut yhdelläkään vanhemmista.

....että meni monta aikaa kuitenkin vielä siinä ihan henkeä pidätellen, lähtekö ne nyt ja jotenkin, että kestääkö tää taikka lähtekö se siitä kulkemaan, et sitten niinku se oli vasta pitkän päässä, ennen kuin uskalsi antaa tilaa sille omalle väsymykselle ja sille kaikelle ja myöskään sille omalle ilolle, että jippii, että nyt ei ovi käy, että kukaan ei tullutkaan takasin.....Ja sit se, ehkä syyllisyyden sekainen tunne, että voinko mä olla huojentunut, että mun omat lapset on pis, kun ovi on painunut niitten perässä. (4/41)

Oma yksityinen aika oli joillekin vanhemmista niin uutta, että tilanteen opetteluun kului aikaa ennen kuin siitä oppi täydellä teholla nauttimaan. Vasta sen jälkeen vanhemmilla oli todellinen mahdollisuus lisätä omia voimavarojaan.

....sitten se ovi lakkaa käymästä ja sitten oot kartalla sen tyhjän paperin reunalla, et mitä nyt ja siinä voi sitten levittää viiksensä värisemään ja lähteä etsimään ja tekemään sitä omaa. (4/42)

5.4 Tulosten yhteenveto

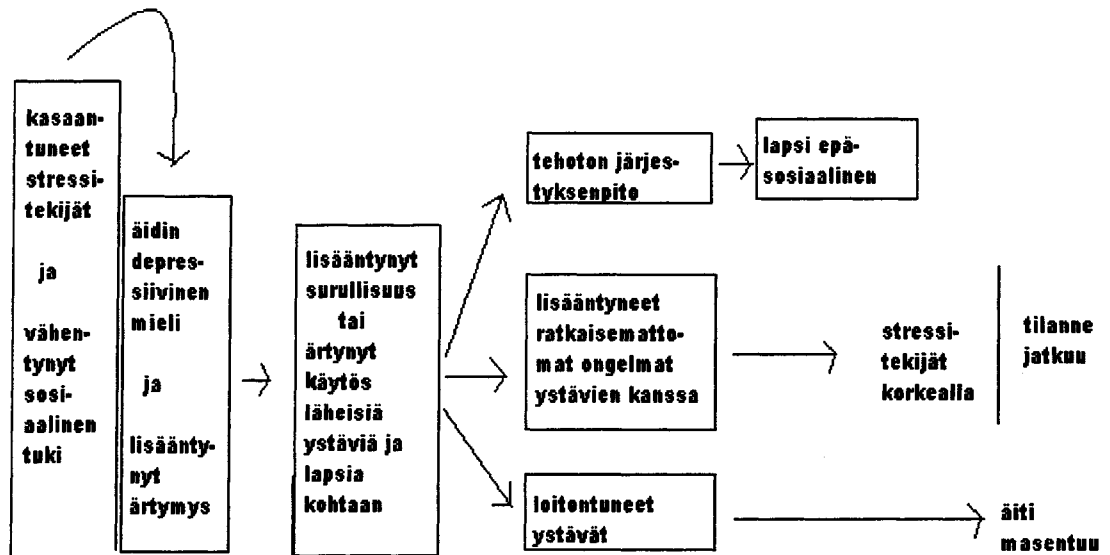
Lastensuojelun avohuollon perheiden tukeminen tukiperhepalvelun avulla sai jokaisen perheen kohdalla erilaisen merkityksen. Vaikka tavoitteena olisi ollut perheen omien *voimavarojen kartuttaminen* ja sitä kautta lastensuojelullisten toimenpiteiden estäminen, niin perheiden auttaminen toteutui kuitenkin vanhempien jo olemassaolevien voimavarojen kautta. Näyttäisi siltä, että niissä perheissä missä Pelkosen (1994) määrittelemästä voimavararesurssien osajaottelusta parhaiten toteutui tietäminen perheen voimavarana, kyettiin ja osattiin vaatia perheelle sosiaalista tukea tilanteessa missä omat voimavarat olivat jostain syystä vähissä. Tämän tietämisen kautta myös itsetunto vanhempana vahvistui ja vanhemmat ymmärsivät oman arvonsa ja merkityksensä vanhempina, mutta osasivat myös hyväksyä sen tilannesidonnaisen tosiasian, että perheen hyvinvoinnin takaamiseksi on osattava ja uskallettava hakea apua. Itsetunto vanhempana lisäsi hallinnan tunnetta ja se heijastui myös tukiperhesuhteeseen, jossa vanhemmille ja tukiperheen vanhemmille kehittyi hyvä ja avoin suhde niiden keskustelujen kautta, joita käytiin koskien muun muassa lasten toimintaa tukiperheessä.

Tilanne niiden perheiden kohdalla, jossa vanhempien voimavarat eivät ilmenneet tietämisen eivätkä vanhemmuudessa koetun hyvän itsetunnon kautta, oli toisenlainen. Nämä vanhemmat hakeutuivat tai pääsivät avun piiriin suhteellisen myöhään eivätkä he myöskään asettaneet mitään vaatimuksia tai toivomuksia tukiperheen suhteen. Nämä perheet olivat muita riippuvaisempia tukiperheeltä saatavan sosiaalisen tuen määrästä. Yksi tutkimukseen osallistuneista äidistä koki tukiperheeltä saatavan tuen jopa niin merkittäväksi, että hän tunsikin olevansa täysin tämän perheen tuen varassa. Tässä tapauksessa täyttyi Pelkosen (1994, Housen 1981 mukaan) määrittelemä sosiaalinen tuki tietoisuutena, että tällä äidillä on olemassa ihmisiä, joilta voi saada emotionaalista tukea, kasvatusohjeiden muodossa ilmenevää tiedollista tukea sekä monia perheen käytännön ongelmia selvittävää tukea. Tällainen sosiaalinen tuki saattaa kannustavana toteutuessaan edesauttaa vanhempaa parempaan itsetuntoon ja jopa tiedon kartuttamiseen, mutta sisältää myös vaaran voimakkaasta riippuvuudentunteesta, joka siirtää vallan perheen ulkopuolelle (Dunst ym. 1993). Toiset samassa heikossa voimavaralähtöisessä tilanteessa olevat perheet kokivat yksinäisyyttä ja

avuttomuutta, koska suhde tukiperheeseen oli joko jäänyt lyhytaikaiseksi tai ei ollut muodostunut niin läheiseksi.

Siirrettäessä edellä esitettyjä voimavaramäärytyksiä *valtaistumisen toteutumiseen* tukiperhetoiminnassa, voidaan todeta lähtökohtatilanne samalla tavoin merkittäväksi. Niillä perheillä, joilla oli tietoa ja uskoa itseensä oli myös kykyä esittää näkökantoja perheensä toimivuuden lisäämiseksi. Tukiperhetoiminta prosessina toi myös näille perheille lisää voimavaroja ja sitä kautta hallinnan tunteen. Perhelähtöisyys, joka on valtaistumisen edellytys, ei toteutunut silloin kun perhe ei itse kyennyt määrittelemään tuentarvettaan tai oli muuten passiivinen vastaanottaja. Valitettavasti myöskään sosiaalityön keinoin ei perheen omaa hallinnan tunnetta pystytty lisäämään. Näissä perheissä äidit kokivat edelleen väsymystä sekä tuen riittämättömyyttä, vaikka eivät vielääkään pystyneet määrittelemään tarkemmin omaa avuntarvettaan.

Tukiperhetoiminnan *sosiaalinen funktio* oli merkittävä. Siihen kulminoitui joko suoraan tai välillisesti koko tuen merkitys. Perheet toivat esille lasten tarvitseman vertaisryhmän, tukiperheen merkityksen sosialisena tukena tai omat mahdollisuutensa uusien sosiaalisten suhteiden syntymiseen tai olemassaolevien suhteiden parantamiseen. Erityisen huomattavaa on kuitenkin toiminnan kielteinen vaikutus omaan luonnolliseen tukiverkostoon. Perheet, joiden läheiset eivät hyväksyneet tukiperhetoimintaa sen epäonnistuneeksi vanhemmaksi leimaavuuden vuoksi, vähensivät selvästi yhteydenpitoaan näihin läheisiinsä. Vuorovaikutustaan vähentämällä nämä perheet vähentävät myös omia mahdollisuuksiaan vaikuttaa ympäristöönsä ja sen kehittymiseen omien tarpeidensa täyttymisen suuntaan tarkoituksenmukaisella tavalla (Bronfenbrenner 1992). Tutkimus toi selkeästi esille ne sosiaaliseen eristäytyneisyyteen kuuluvat riskitekijät, kuten uupumuksen, ärtyneisyyden sekä masennuksen, joiden yksinhuoltajaäitien stressitekijöitä ja niiden vaikutusta tutkinut Patterson (1990) katsoo pitävän yllä uhkaavaa tilannetta, jos sosiaalista tukea äidille ei löydy. Mitään yksiselitteistä tutkimustulosta ei hänkään esitä vaan korostaa yksilön omien voimavarojen merkitystä tässäkin tilanteessa. Hän lähtee siitä oletuksesta, että ensimmäinen avioeron jälkeinen vuosi on sosiaalisen tuen kannalta merkittävin. Äidin oma käytös, joka voi olla hyvin itsekeskeistä omien ongelmien toistuvaa käsittelyä, saattaa karakoittaa ystävät, jotka väsyvät onnettoman äidin valituksiin. Tämä lisää eristäytyneisyyttä sekä edesauttaa deppession syventymistä. (Patterson 1990, 209 – 229.)

KUVIO 5. Tapahtumaketju, joka kuvaa yksinhuoltajaäidin vanhemmuudessa tapahtuvaa avioeron jälkeistä häiriökehitystä tilanteessa, jossa sosiaalinen tuki on riittämätön. (Patterson 1990, 211)

Perheen sosiaalisen eristäytyneisyyden katsotaan olevan myös sidoksissa lapsen kaltoinkohtelun riskiin. Tämä riski liittyy kuitenkin koko perhetasoon eli siihen min-käläiset ovat perheen ihmissuhteet, kuten puolisoitten väliset suhteet sekä heidän kykynsä huolehtia lapsesta. Lisäksi tilannetasolla, jossa tarkastellaan perheen toimeentuloa, asumisolosuhteita sekä sosiaalista selviytymistä, kuten työttömyyttä, on merkittävyytensä riskin syntyyn. (Taskinen 1999.)

Lasten kannalta sosiaalisia suhteita tarkasteltaessa oli selvin muutos mesojärjestelmän tasolla ekologisen ympäristön muutoksen tarjoama lisä tai täydennys aikaisempiin suhteisiin. Lapsille oli tukiperheissä muodostunut hyviä ystävyys-suhteita, joiden merkitys, vanhempien välittämänä tietona, oli melko suuri. Tukiperheissä oli yleensä samanikäisiä biologisia tai sijoitettuja lapsia, mutta joukossa oli myös perhe, joka tarjosi lapselle paikan ainoana, jakamattoman huomion saavana lapsena. Myös tässä tapauksessa lapsen tarve läheisistä ihmissuhteista täyttyi. Nämä hyvät kokemukset lisäsivät vanhempien huolta määrääjain tarkistettavaksi sovitun tukisuhteen loppumisesta. Tämä huoli todentui yhdessä perheessä, jossa jäätiin ihmettelemään lapselle muodostuneiden läheisten ihmissuhteiden merkitsemättömyyttä sosiaalityössä.

Perheiden tukiperhetoiminnasta kokemat merkitykset olivat voittopuolisesti positiivisia. Toimintaa ei perheen piirissä koettu lastensuojelullisena interventiona tai muutenkaan perheen arkielämään tunkeutumisenä vaan rehellisenä ja aitona ihmisten välittämisenä, josta oltiin syvästi kiitollisia. Tämä ”velkaantumisen” tunne saattoi tosin vaikuttaa myös siihen, että omia toivomuksia toiminnalle ei juurikaan uskallettu tai kehdattu asettaa – kaikki apu on ollut tarpeen.

6 POHDINTA

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää lastensuojelun avohuollon tukiperhepalvelun asiakkaiden toiminnalle antamia merkityksiä. Tässä luvussa takastelen niitä tutkimustulosten keskeisiä löydöksiä, joihin kohdistettujen toimenpiteiden avulla tukiperhetoimintaa voisi kehittää paremmin perheiden tarpeita huomioivaksi. Teen ehdotukset tietoisena sosiaalitoimeen kohdistettujen varojen vähäisyydestä.

6.1 Kokonaisvaltaisen tilannearvioinnin mahdollisuudet

Tutkimuksen löydöt nostavat esiin palvelun saajan kokemuksen sosiaalityön vaikutuksista perheen omaan hallinnantunteeseen. Perheille kohdistettu informaatio tukiperheiden saatavuuden vaikeudesta nostaa palvelun arvoa ja madaltaa siihen kohdistettuja odotuksia. Perheille kohdistetaan usein myös muita samanaikaisia palveluita joko täydentämään saatua palvelua tai korvaamaan puuttuvaa tukiperhettä. Erityisesti korvaavissa palvelumuodoissa hämärtyy vanhempien itsensä määrittelemät tilannearviot perheen avuntarpeesta. Puuttuvat huoltosuunnitelmat edesauttavat tilanteen jatkumista. Palvelun saanti on myös usein riippuvaisempi vanhempien aktiivisuudesta ja voimavaroista kuin perheen todellisesta tilanteesta Tästä seuraa, että asiakkaan kohtaaminen ei toteudu perhelähtöisesti. Perhelähtöisen ajattelutavan mukainen suhtautumistapa toteutuu parhaiten *interaktionistisessa mallissa*, jossa perhe koetaan yhteistyökumppaniksi, jonka kanssa yhdessä keskustellen löydetään ne keinot, joiden avulla perhe voi saavuttaa sen itsensä asettamat päämäärät perheen hyvinvoinnin lisäämiseksi. Sellaisia palvelumuotoja vältetään, joiden avulla lisätään perheen avuttomuuden ja osaamattomuuden tunnetta. Tässä mallissa nähdään perheen ja ym-

päriöivän yhteisön välinen vuorovaikutus merkittävänä asiana. Perheen hyvinvointi on selkeästi yhteydessä yhteisön antamaan tukeen – jos tuki on riittävää, niin perhe pärjää. Tuki voidaan määritellä taloudelliseksi tai palveluja antavaksi. Kun vanhemmat tuntevat voimattomuutta tai avuttomuutta lastensa kasvattamisessa, lähtee interaktionistisesti suuntautunut työntekijä purkamaan tilannetta etsimällä perheelle riittävää tukea juuri heidän omista tarpeistaan käsin. (Ferguson & Ferguson 1987.) Kun perhe on itse aktiivisesti mukana oman tilanteensa ratkaisemisessa, on kokemus osoittanut, että voimavaroja löytyy niistä itsestään ja niiden elinympäristöissä (ks. Tuurala 1993). On muistettava, että ilman perheelle osoitettua tukiperhettä ja huolto-suunnitelmassa määriteltyjä tavoitteita ei voida puhua perhelähtöisestä työskentelyotteesta.

Perhelähtöisen lastensuojelun avohuollon onnistumiselle on ensisijaisen tärkeää toteuttaa kohdennetut toimenpiteet ”kokonaisen avun” paradigman keinoin. Silloin asiakas nähdään senhetkiseen elämäntilanteeseensa tasapainoa hakevana ja ympäristönsä kanssa vuorovaikutussuhteissa olevana toimijana. Näin asiakkaan tilanteen monimuotoisuus avautuu paremmin ja yksinkertaistetut syy-seuraus ajattelulle pohjautuvat ratkaisut vähenevät. (Karjalainen 1996.) Tässä tutkimuksessa esille tullut asiakkaan luonnollisen sosiaalisen verkoston pieneneminen tukiperhesuhteen alettua on juuri niitä kokonaistilanteen arviointiin kuuluvia osa-alueita, joihin tulisi kiinnittää huomiota ja hakea ratkaisua yhdessä asiakkaan kanssa. Tutkimukseen osallistuneet perheet kertoivat läheisen sosiaalisen verkostonsa, toimintaan liitetyn kielteisen arvovaruksen aiheuttamasta, kielteisestä suhtautumisesta. Koska sosiaalitoimen keinoin ei tällaisia arvoihin liittyviä asenteita ole mahdollista juurikaan lähteä muuttamaan, on keinoja haettava muualta. Yhtenä ratkaisuna voisi olla laajentaa asiakkaan kanssa käytyjä keskusteluja koskemaan myös hänen luonnollista sosiaalista ympäristöään. Näin voitaisiin myös ”herätellä” läheisiä huomaamaan perheen avun tarve ja mahdollisesti saada perheelle tukiperhe tästä viitekehuksesta. Merkittävämpanä muutoksena toimisi tukiperhepalvelujen siirtäminen pois lastensuojelua toteuttavasta yksiköstä. Vaikka tukiperhepalvelu toteutetaan osana lastensuojelun avohuoltoa – samoin kuin laajasti käytössä oleva lasten päivähoitokin - ei sen organisoituminen edellytä varsinaista lastensuojelua toteuttavan yksikön mukana oloa. Puoltavana seikkana nykyiseen käytäntöön voi lukea ainoastaan tukiperheiden etsimiseen liittyvän tietotaidon. Leimaavuuteen liittyy myös alueellisten sosiaalityönte-

kijöiden omaehtoinen tukiperhepalvelun asiakkaiden jaottelu lastensuojeluasiakkaisiin ja ”tätä perhettä ei voitane lukea lastensuojelun asiakkaaksi” -ryhmiin.

Vaikka leimaautuminen huonoksi vanhemmaksi estää edelleen tuen hakemista, tulisi vanhempia rohkaista riittävän aikaisin tapahtuvaan avun hakemiseen. Leimaautumisen suhdetta avun hakemiseen peilataan myös Tuuspela-projektin (1998) sekä Elsa-projektin (1998) raporteissa. Molemmissa projekteissa etsittiin keinoja riittävän aikaisessa vaiheessa tapahtuvaan lastensuojelun avohuollolliseen tukeen. Palvelujen helpolla saatavuudella sekä palvelujen sijoittamisella sellaiseen ympäristöön, jolla ei ole leimaavuutta edistävää vaikutusta pidettiin tärkeänä.

6.2 Tutkimuksen merkitys ja jatkotutkimusaiheet

Tutkimuksen tuottama tieto kuvaa viiden perheen tukiperhepalvelusta saatujen kokemusten synnyttämiä merkityksiä, joilla on selkeä vaikutus perheiden elämänhallintaan. Tulosten yleistettävyyden tasolla on kuitenkin syytä tiedostaa jokaisen tutkimukseen osallistuneen perheen erilainen tausta sekä heidän käytettäväänään olevat erilaiset voimavarat. Perheiden kokemusmaailma, siltä osin kun se koski tarvetta ulkopuoliseen tukeen, oli kuitenkin suhteellisen samanlainen ja antoi näin ollen mahdollisuuden tehdä tulkinnallisia, prosessiin sidoksissa olevia yleistyksiä. Näin syntynyt tieto lisää ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä.

Lastensuojelun avohuollon keinovalikoiman kehittämiseen tutkimus antaa hyvät lähtökohdat määrittäessään ne osa-alueet, joiden merkityksen tuettavat perheet itse kokevat vaikuttavimpina sekä sisäisen että ulkoisen elämänsä hallintaan. Perheiden yksilöllinen tukeminen edellyttää kuitenkin voimavarojen kohdentamista myös avohuollon puolelle. Riittävän ajoissa tapahtuva perheiden tukeminen tuottaa parhaan mahdollisen tuloksen.

Lisäksi tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää sosiaaliviranomaisten työkäytänteitä kehitettäessä. Perhelähtöisen työotteen ulottaminen avohuollon puolella voidaan toteuttaa myös sosiaalitoimen ulkopuolella. Varsinaisessa lastensuojelussa toteutetaan jo laajalti yhteistyötä erilaisia sosiaalipalveluja tarjoavien yksiköiden kanssa. Avohuollon tukitoimien näkeminen myös tässä ensisijaisena voisi olla vaikutuksiltaan merkittävä.

Tutkimus lähestyi aihetta palvelun saajan näkökulmasta ja haki niitä merkityksiä, joita vanhemmat sille määrittivät. Tuloksena saatu tieto perheen luonnollisen sosiaalisen verkoston supistumisesta tukiperhetoiminnan alettua herättää kiinnostuksen tutkia sosiaalisten suhteiden kehitystä laajemmin tilanteessa, jossa perhe joutuu turvautumaan lastensuojelun avohuollon palveluihin. Myös tutkimus tukiperhepalvelun vaikutuksista lasten kasvatukseen ja kehitykseen lisäisi tietoa toiminnan kehittämiseksi.

LÄHTEET

- Aho, S. & Laine, K. 1997. Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Helsinki: Otava.
- Arnkil, T., Eriksson, E. 1999. Kelluvia vuoropuhelurakenteita. Teoksessa: P. Virtanen (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä, 71-109.
- Belsky, J. 1984. The determinants of parenting: A process model. *Child Development* 5, 83-96.
- Bogdan, R. & Biklen, S. 1992. *Qualitative methods for education*. 2ed. Boston: Allyn & Bacon.
- Bronfenbrenner, U. 1979. *The ecology of human development*. London: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. 1981. *Sosialisaatiotutkimus*. Espoo: Weilin & Göös.
- Bronfenbrenner, U. 1992. suom. 1995. *Ekologisten järjestelmien teoria* Teoksessa: R. Vasta (toim.) *Kuusi teoriaa lapsen kehityksestä*. Kuopio: Puijo, 264-266.
- Cochran, M. 1987. *Empowering families: An alternative to the deficit model*. Teoksessa: K. Hurrelmann, F.-X. Kaufmann & F. Lösel (toim.) *Social intervention: Potential and constraints*. New York: de Gruyter, 107-109.
- Crnic, K & Acevedo, M. 1995. *Everyday stresses and parenting*. Teoksessa: M. Bornstein (toim.) *Handbook of parenting*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 277-289.
- Dunst, C. & Trivette, C. 1990. *Assesment of social support in early intervention programs*. Teoksessa: J. Meisels & J. Shonkoff (toim.) *Handbook of early childhood intervention*. USA: Cambridge University Press, 326-349.
- Dunst, C., Trivette, C. & Deal, A. 1994. *Supporting & strengthening families*. Cambridge Bookline Books.
- Dunst, C., Trivette, C., Starnes, A., Hamby, D. & Cordon, N. 1993. *Building and evaluating. Family support initiatives. A national study of programs for persons with developmental disabilities*. London: Paul.H.Brookes Publishing.
- Ehkäisevän sosiaali- ja terveystieteiden strategia. 1997. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Einemäki, P. 1998. Lyhyestä perhehoito kaunis? Seurantatutkimus vuosien 1993 – 1994 varakotisijoituksista. Tampere: Tampereen kaupungin sosiaali- ja terveystoimi.
- Elorinne, E-L. , Manninen, R. 1998. ELSA-projekti. Ehkäisevän lastensuojelutyön avohuollollinen kokeiluprojekti 1994-1997. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, Nuorten Ystävät, Pelastakaa Lapset ry.
- Erikson, E. 1968, 1994. Identity: youth and crisis. New York: Norton.
- Erikson, E. 1980, 1994. Identity and the life cycle. New York: Norton.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Ferguson, P. & Ferguson, D. 1987. Parents and professionals. Teoksessa: P. Knoblock (toim.) Understanding exceptional children and youth. Boston: Little Brown, 346-391.
- Forsen, K. 1997. Lastensuojelun asiakastyö: tukea, kontrollia ja viranomaisyhteistyötä. Teoksessa : R.Viialainen & M. Maaniitty (toim.) Tehdä itsensä tarpeettomaksi ? Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakesin raportteja 213, 161-181.
- Graue, E. & Walsh, D. 1998. Studying children in context. Theories, methods and ethics. Thousand Oaks (Calif.): Sage.
- Heino, T. 1997. Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Stakesin tutkimuksia 77, 268-270.
- Heino, T. 1999. Lastensuojelun trendit. Teoksessa: P. Virtanen (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä, 9-31.
- Helminen, J. 1995. Lastensuojelun lainsäädännölliset puitteet. Teoksesta: P. Virtanen (toim.) Näkökulmia lastensuojeluun. Juva: WSOY, 28-42.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Holmes, R. 1998. Fieldwork with children. Thousand Oaks (Calif.): Sage.
- Itälän, M. & Leinonen, E. 1991. Vammaisen lapsen perheen sopeutuminen Kaksois-ABCX-malli tutkimuksen viitekehyksenä. Teoksessa: L. Alanen & P. Kähkönen 1991 (toim.) Arki, perhe ja politiikka . Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikön julkaisuja 3, 83-93.
- Karjalainen, V. 1996. Verkoston lupaus. Tutkimus asiakkaan palveluverkon Rakentumisesta. Stakesin julkaisu 68.

- Kivinen, T. 1992. Lastensuojelun moninaisuus. Pitkittäisselvitys lasten asiakkuudesta. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- Kivinen, T. 1995. Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi – näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. Licensiaatintyö. Stakesin julkaisu 45.
- Klefbeck, J., Bergerhed, E., Forsberg, G., Hultkrantz-Jepson, A. & Marklund, K. 1988. Nätverksarbete i multiproblemfamiljer. Stockholm: Botkyrka Kommun.
- Kuru, T. 1998. Täysivaltaiseen vanhemmuuteen. Perheiden tuentarve ja yhteistyö asiantuntijoiden kanssa pienen keskosien ensimmäisen vuoden aikana. University of Jyväskylä. Department of Special Education. Research Reports 70, 19-29.
- Kähkönen, P. 1991. Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikön julkaisuja 2.
- Kähkönen, P. 1994. Vanhemmuuden murtuminen – lasten huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän Opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2.
- Lastensuojelulaki 1983/683
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361.
- Lincoln, Y. & Guba, E. 1985 Naturalistic inquiry. Beverly Hills: Sage.
- McGonigel, M., Kaufmann, R. & Johnson, B. (Eds.).1991. Guidelines and recommended practises for the individualized family service plan. Bethesda, MD: Association for the practises for the care of children`n health, 15-24.
- McWilliam, P. & Bailey, D. 1993. Working together with children and families: Case studies in early intervention. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co, 12-13.
- Määttä, P. 1999. Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. Jyväskylä: ATENA Kustannus.
- Mönkkönen, K. 1996. Asiantuntijasta asiantutkijaksi. Teoksessa: A. Metteri (toim.) Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Helsinki: Edita, 51-65.
- Naukkarinen, A. 1996. Paradigmaerojen vähättelyyn liittyviä eettisiä ongelmia laadullisen tutkimuksen arvioinnissa sosiaalityöissä. Teoksessa: A. Palmroth & I. Niemi (toim.) Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. JYY julkaisusarja 38, 111-127.
- Paavilainen, E. & Åstedt-Kurki, P. 1999. Lasten psyykinen pahoinpitely perheväkivallan osana. Teoksessa: M. Paunonen & K. Vehviläinen-Julkunen (toim.) Perhe

- hoitotyössä. Helsinki: WSOY, 233-245.
- Patterson, G. 1990. Depression and aggression in family interaction. Hillsdale: Erlbaum, 209-229.
- Paunonen, M. & Vehviläinen-Julkunen, K. 1999. Perhe hoitotyössä. Teoria, tutkimus ja käytäntö. Porvoo; WSOY.
- Payne, M. 1996. What is professional social work? Ventire Press. British Association of Social Workers, 130.
- Pelastakaa Lapset Ry:n toimintakertomus 1998. Helsinki: Multiprint.
- Pelkonen, M. 1994. Lapsiperheiden voimavarat ja niiden vahvistaminen hoitotyön keinoin. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 18.
- Perttula, J. 1995. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: Tampereen yliopiston jäljennepalvelu.
- Pietilä, A-M. 1999. Perhe nuoren kontekstina: Vanhempien ja nuorten väliset sosiaaliset suhteet ja vanhempien voimavarat. Teoksessa: M. Paunonen & K. Vehviläinen-Julkunen (toim.) Perhe hoitotyössä. Helsinki: WSOY, 247-274.
- Poikkeus, A-M. 1995. Lasten toverisuhteet ja sosiaaliset taidot. Teoksessa: P.Lyytinen, M. Korkiakangas & H. Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WSOY, 122-138.
- Pösö, T. 1997. Lastensuojelu – uudet teemat, vanhat kysymykset. Teoksessa: R.Viialainen & M. Maniitty (toim) Tehdä itsensä tarpeettomaksi? Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakesin raportteja 213, 145-159.
- Rauhala, Lauri. 1998. Ihmisen ainutlaatuisuus. Helsinki: Yliopistopaino
- Ruskomaa, L. 1992. Sivuosaasta pääosaan? Tutkimus lapsen asemasta lastensuojelun avohuollossa. Sosiaalipolitiikan pro gradu-tutkielma. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Sariola, H. 1999. Muuttuva avohuolto: Lastensuojelun työntekijöiden käsityksiä alansa tilasta ja kehitystrendeistä 1990-luvulla. Kysely lastensuojelun sosiaalityöntekijöille. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Seikkula, J. 1996. Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Strauss, A. & Corbin, J. 1990. Basics of qualitative research. Newbury Park: SAGE
- Taskinen, S. 1999. Lasten pahoinpitely. Teoksessa: M. Paunonen & K. Vehviläinen-Julkunen (toim.) Perhe hoitotyössä. Helsinki: WSOY, 211-232.

- Tuurala, T. 1993. Lastensuojelusta perheiden tukemiseen. Perheiden palvelujen kehittäminen Tampereen perhetukikeskuksissa. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Tuuspele-projekti. 1998. Raportti Tuusulan kunnan ja Pelastakaa Lapset ry:n yhteisestä lastensuojeluprojektista.
- Utrio, K. 1998. Perhekirja. Eurooppalaisen perheen historia. Helsinki: Tammi.
- Uusikylä, P. 1995. Lastensuojelun toimenpideverkostot. Tutkimus yhteistyön rakenteista ja merkityksistä kuntien lastensuojelutyössä. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Vaikuttavuuden arviointikokeilu lastensuojelun avohuollossa. 1990. Helsingin sosiaaliviraston julkaisusarja A.
- Valkonen, L. 2000. Vanhemmuuden arviointi. Perhehoito 3, 10-11.
- Varto, J. 1996. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Tampere: Tammer-paino Oy
- Virtanen, P. 1995. Lastensuojelulapset: Sosiologinen tutkimus lastensuojelun palvelujen kohteista ja asiakkuudesta. Turun kaupungin sosiaalikeskus.